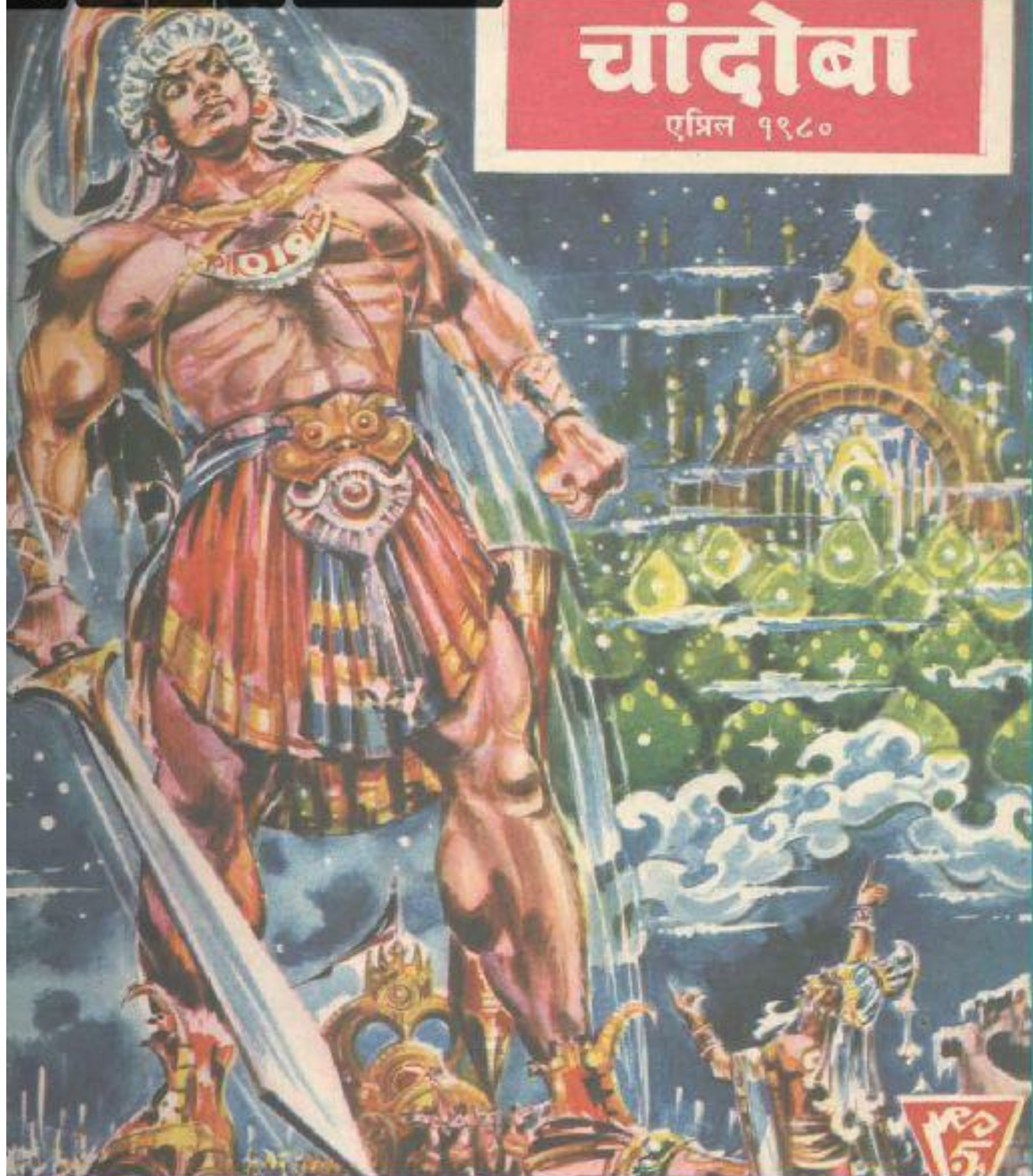

चांदोबा
एप्रिल १९८०

लक्ष्मण, हळ्ळूर (कर्नाटक)

प्र. : अशोक आणि कनिष्क या राजांनी भारतातील सर्व प्रांतांत व देशांत बौद्ध धर्माचा प्रचार केला. परंतु भारतात बौद्धधर्म का लयास गेला? जैनमत अद्याप कसे काय जीवित आहे?

उ. : बौद्धमत हे चक्रवर्तित्वाला अनुकूल असे मत होते, असे सांगतात. साम्राज्य स्थापित करणाऱ्या मगधाचे राजे, बौद्धमत स्वत: स्वीकारले असो किंवा नसो, बौधमताचा आदर करीत व त्याला प्रोत्साहन देत. बौद्धमत हे हिंसेशिवाय साम्राज्याला बळकट राखू शकते हे अशोकाने आपल्या काळात दाखवून दिले. अहिंसेद्वारे जगात पसरलेल्या एका बौद्धधर्मांशिवाय दुसरे एकही मत नाही. साम्राज्य नष्ट होऊन प्रान्तीय राजे स्वतंत्र झाल्यानंतर आपल्या देशातून बौद्धधर्माचे उच्चाटन झाले. वर्णाश्रम धर्मांशी सलोखा करू न घेतल्यामुळे बौद्धमत या देशात टिकू शकले नाही, व जैनमत हात मिळवणी करूनही टिकू शकले असे सांगतात. म्हणूनच ते देशाबाहेर व्याप्त होऊ शकले नाही.

बी. नारायणराव, चीपुरुपल्ली (आंध्र)

प्र. : सूर्योदयसमयी किंवा सूर्यास्तसमयीच सूर्य आणि पौर्णिमेला उदय किंवा अस्त समयीचा चंद्र लाल असतो, त्याचे काय कारण?

उ. : उदयाच्यावेळी सूर्य व चंद्राच्या किरणांना भूमीपर्यंत पोचायच्या आधी पृथ्वीच्या चारी बाजूला पसरलेल्या हवेच्या थरांतून बरेच दूर जावे लागते. म्हणून सूर्यचंद्रांच्या किरणात जे विविध रंग असतात ते हवेत प्रसरण पावतात. इतर सर्व रंगांपेक्षा फार दूर पसरू शकणारा लाल रंग असतो. तोच उदयास्तसमयीं आपल्याला दिसतो. ध्वनितरंगांचेसुद्धा असेच असते. दुरून येणाऱ्या 'बँड'पैकी किंवा वाजंत्र्यांपैकी आपल्याला आधी ऐकू येतो तो 'ड्रम' व नगारा ध्वनितरंगांत जास्त दीर्घ तरंग त्याचेच असतात.

अशाच तऱ्हेने सूर्यप्रकाशात सहजी प्रसरण पावणारे व अत्यंत ह्रस्व असे निळ्या रंगाचे कांति तरंग असतात. हवेच्या थरात ते प्रसरण पावून राहून गेल्यामुळे आकाश निळे असल्यासारखे भासते.

[८०]

अतिलोभी 'हवेतल्या हवेल्या' ही गोष्ट ऐकून म्हणाला–"तो ब्राह्मणसुद्धा निष्फळ वासनांच्या मागे लागून जवळ होते ते देखील घालवून बसला."

अत्यंतलोभी म्हणाला–"होय, ते खरे आहे. परंतु तो ब्राह्मण जे घालवून बसला आणि सर्व अंगावर त्याने पाडून घेतले ते फक्त सातूचे पीठच होते ना! आणि मी घालवून बसलो ते सोने होते आणि मला रक्तस्नान घडले! किती विचार केला तरी माणसाचे प्रारब्ध ठरते ते विधिलिखित असते त्या प्रमाणेच!"

अतिलोभी उत्तर देत म्हणाला–"मित्रा! हे चक्र तुझ्या डोक्याचे मंथन करीत आहे व तुला रक्तस्नान घालीत आहे, ते पाहून मला वेड्यासारखे झाले आहे आणि माकडाला जे कष्ट सहन करावे लागले ते पाहणेसुद्धा असह्य झाल्यामुळे पळून गेलेल्या राक्षसासारखे पळून जावेसे वाटते आहे." अत्यंतलोभीने विचारल्यावरून अतिलोभीने ती कथा सांगितली. ती कथा अशी :

फसलेल्या राक्षसाची गोष्ट

एका गावी भद्रसेन नावाचा राजा रहात असे. त्याला रत्नवती नावाची एक सर्वगुणसंपन्न सुंदर मुलगी होती. तिचे सौंदर्य पाहून एका राक्षसाने तिला पळवून नेण्याचा प्रयत्न केला. परंतु तिने अनेक युक्त्या केल्यामुळे राक्षसाला तिला पळवून नेणे शक्य झाले नाही.

एकदा तो राक्षस लपून बसला असता राजकन्या एका सखीला म्हणाली–"सखी! प्रदोष राक्षस मला पळवून नेण्यासाठी संधीची वाट पाहातो आहे. त्याला कसे अडवायचे ग?"

राक्षस ते ऐकून विचार करू लागला– "माझ्याच सारख्या दुसऱ्या राक्षसाचे हिच्यावर प्रेम आहे, वाटते. ही आतांपर्यंत मला जशी अडवू शकली तशी त्याला अडवू शकली नसावी. तेव्हां हा दुसरा राक्षस कोण व कसा आहे, हे प्रथम पाहिले पाहिजे." असा विचार करून घोड्याचे रूप घेऊन तो राक्षस घोड्यांच्या तबेल्यात गेला.

त्या दिवशी रात्री घोड्यांची चोरी करणारा एक चोर राजाच्या तबेल्यात शिरला आणि सर्व घोड्यांहून चांगला बळकट दिसणारा घोडा आहे असे समजून घोड्याच्या रूपात असलेल्या राक्षसावर चढून पळू लागला.

त्याने चोरून आणलेला घोडा खूप वेगाने धावत असलेला पाहून चोराला पहिल्याने फार आनंद झाला. परंतु त्यानंतर त्याला भीती वाटू लागली आणि त्याने सर्व बळ एकवटून घोड्याचा लगाम ओढला. परंतु घोड्याचा वेग कमी होण्या-ऐवजी वाढला. कारण राक्षसाला वाटले की त्याच्यावर बसलेली व्यक्तीच प्रदोष राक्षस असली पाहिजे.

त्याच प्रमाणे चोरसुद्धा घाबरला. कारण लगाम जितका जास्त जोराने ओढला तितका घोड्याचा वेग वाढत गेला. असा घोडा त्याने जन्मात कधी पाहिला नव्हता.

"हा घोडा नसून एखादे भूत असावे!" असा विचार करून चोर वाटेत एका वडाच्या पारंब्या धरून झाडावर चढला.

प्रदोष राक्षसाने आपल्याला सोडले असा वाटून राक्षसालासुद्धा हायसे वाटले.

परंतु त्याच झाडाच्या वरच्या फांदीवर एक माकड होते. त्याने त्याचा मित्र राक्षसच घोड्याच्या रूपात असल्याचे ओळखले व म्हणाला–"अरे, तुझ्यावर स्वारी करून आला होता तो एक सामान्य माणूसच होता, तुला सहजी भक्षण करतां येईल असा! तू त्यात काय फसलास बाबा?"

माकड म्हणाले ते ऐकून चोराने माकडाची शेपटी धरली आणि त्याला ओढले. माकड फांद्यांच्या सांधीत सापडले आणि चोर शेपटी ओढीत असल्याने घाबरून गेले. चोर माकडाची शेपटी चावू लागला. माकडाला वेदना असह्य झाल्या. राक्षस त्या माकडाच्या रडक्या तोंडाकडे पाहून व त्याची अवस्था ओळखून म्हणाला–"हा प्रदोष राक्षस किती भयंकर आहे, हे तुझी जी दुर्गत झाली आहे, त्यावरूनच कळते. नको रे बाबा, मी पळतो!" असे म्हणत राक्षस पळून गेला.

अतिलोभीने सांगितलेली ती गोष्ट ऐकून अत्यंतलोभी म्हणाला–"विधिलिखित अनुकूल असले की वध करण्याचे प्रयत्न झाले तरी ते कल्याणकारी ठरतात, हे आंधळ्याला, मुक्याला आणि तीन स्तन असलेल्या राजकन्येला आलेल्या अनुभवा-वरून कळते."

"मित्रा, ती गोष्ट सांग की रे!" असे अतिलोभीने विचारल्यावरून अत्यंतलोभी ती कथा सांगू लागला.

तीन स्तन असलेली राजकन्या

मधुसेन हा मथुरेचा राजा होता. त्याला तीन स्तन असलेली एक मुलगी झाली. अशी एक बिलक्षण मुलगी झाल्याचे ऐकून राजा प्रतिहारीला म्हणाला–"त्या मुलीचे तोंडही मला दिसतां कामा नये. तिला उचलून नेऊन कोठें तरी अरण्यात सोडून ये."

प्रतिहारी उत्तरला–"महाराज, तीन स्तनाची मुलगी ही बापाला अशुभ असते,

असे मी ऐकले आहे. तरी आपण लोकनिंदा आणि पापाचं फळ भोगावं लागू नये यासाठी काय करावे, हे माहीतगार लोकांना विचारून घेणे बरोबर होईल. विचार करून काम करणाराची बुद्धी सूर्यकिरणांचा स्पर्श होताच विकास पावणाऱ्या कमळासारखी विकास पावते, म्हणे. म्हणून अज्ञानी व्यक्तीने नेहमी प्रश्न करून व ज्ञान वाढवून पुढे पाऊल टाकावे. मागे एका ब्राह्मणाने प्रश्न करून त्याच्या मानेवर बसलेल्या भुतापासून स्वत:ची सोडवणूक करून घेतली होती, म्हणे."

"ती कथा सांग." राजाने विचारल्यावरून प्रतिहारी गोष्ट सांगू लागला :

एका अरण्यात चंडकर्म नावाचे भूत रहात असे. एकदा ते अरण्यात फिरत फिरत एका ब्राह्मणाला पाहून त्याच्या मानेवर बसले व म्हणाले–"चल!"

ब्राह्मण घाबरून जाऊन चालू लागला. ब्राह्मणाने त्या भुताचे पाय नाजुक व सुकुमार असल्याचे पाहून त्या भुताला विचारले–"काय रे, तुझे पाय किती सुंदर आहेत, त्याचे कारण काय?"

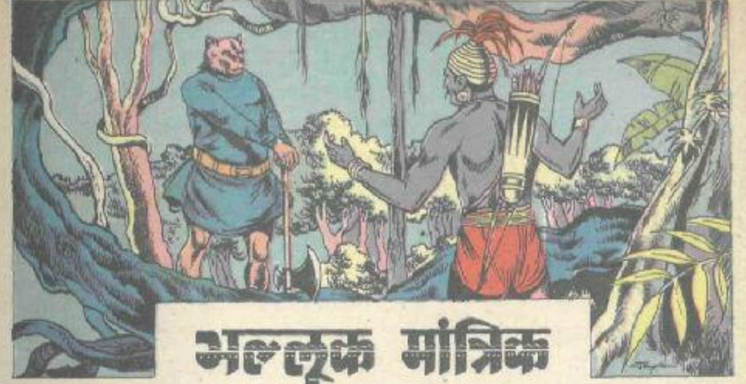
भूत म्हणाले–"मी एका नियमाचे पालन करतो. मी कधी ओल्या पावलांनी जमिनीवर चालत नाही. म्हणून माझे पाय इतके मऊ व सुकुमार आहेत."

ते ऐकल्यावर त्या भुतापासून स्वत:ची सुटका करून घ्यायची युक्ती ब्राह्मणाला सुचली.

थोडया वेळाने तो ब्राह्मण भुताला घेऊन एका तलावाच्या काठी आला. भूत म्हणाले–"मी या तलावात आंघोळ करून पुजा वगैरे आटपून येतो. तोपर्यंत तू येथेच थांब. येथून हालूडोलू नकोस."

तेव्हां ब्राह्मणाने विचार केला–"हे भूत आंघोळ करून व पुजा वगैरे आटोपल्यावर नक्कीच मला स्वाहा करणार. तेव्हां हीच वेळ स्वत:ची सुटका करून घ्यायला उत्तम आहे." आणि तो तत्क्षण तेथून पळाला. ओल्या पायांनी जमिनीवर भूत चालणार नाही. हे माहीत होते ना!

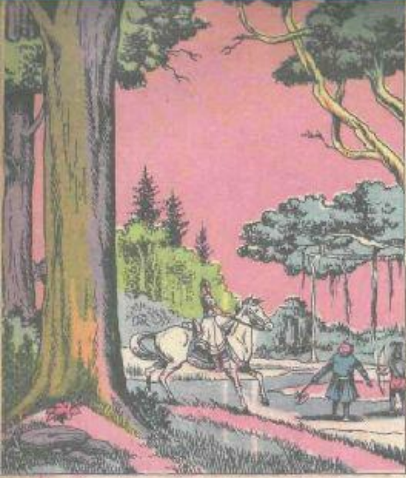

भल्लूक मांत्रिक

[२०]

[बैरागी शिष्यांनी मंत्रदंडाचा प्रताप पाहण्यासाठी तो जमिनीवर आपटला तेव्हां तेथे एक भुयार निघाले. आत काही तरी ठेवा सापडेल या आशेने बैरागी व त्यांचा गुरु भुयारात शिरले. त्याच सुमारास तलावाच्याजवळ चांडाळ भल्लूक आला. त्याने एका रानटी माणसाला पाहिले. तो हत्तीवर बसून त्या रानटी माणसाकडे धावला. पुढे–]

चांडाळ भल्लूकाचे ते भयंकर रूप पाहून व त्याही पेक्षा त्याच्या हातातला तो तळपणारा परशू पाहून पळून जायचा विचार रानटी माणसाच्या मनात आला असूनही व आतां पळालों तर जिवाला धोका आहे हे ओळखून तो जागच्या जागी उभा राहून थरथर कांपत म्हणाला–"मालक, मी गेला सबंध आठवडाभर या अरण्यात विचित्र माणसे व एका राक्षसाला पहात आलो आहे. परंतु मी त्यांच्या पैकी एकाशीही काही बोललो नाही. मी तुम्ही म्हणालात त्या मायावी मर्कटाला पाहिले नाही. एका तांबडे कपडे घातलेल्या व डोक्यावरचे केस उलटे डोक्यावर बांधलेल्या एका व्यक्तीला शंख वाजवीत–'शिष्या, मायावी मर्कटा! अशा हाका मारीत असतांना मी अवश्य ऐकले आहे!"

त्या रानटी माणसाच्या तोंडचे ते बोलणे ऐकून चांडाळ भल्लूकाला कमालीचे आश्चर्य वाटले व त्याने किंकर्तव्य विमूढ स्थितीत आपला परशू जमिनीवर उभा टेकून ठेवून त्या रानटी माणसाला विचारले–" काय रे, तू म्हणतो आहेस ते दुर्लक्ष करण्यासारखं नाही, फार महत्वाची बातमी सांगितली आहेस, असे मला वाटते आहे. या मागचे गुपित माझे मालक कालीवर्मा यांनाच माहीत असणार. तू पळून जाऊ नकोस. तुला भ्यायचे मुळीच कारण नाही."

रानटी शिकारी देखील चकित होऊन म्हणाला–" चांडाळ भल्लूक मालक, हा रानटी माणूस सांगतो आहे, ते सर्व खरं असेलसे वाटते का? एक मांत्रिक व एक राक्षस उग्रदंड आपल्या बरोबरच तर आहेत. अशा परिस्थितीत आणखी एक मांत्रिक आणि एक राक्षस दोघे रानात फिरत आहेत हे कसं काय?"

"तेच मलासुद्धा कळत नाही. आपल्या भल्लूक मांत्रिकाचा प्रतिस्पर्धी म्हणून आणखी एखादा मांत्रिक तर नसेल!" नंतर त्या रानटी माणसाकडे वळून चांडाळ भल्लूकाने विचारले–"बरं पण काय रे, तू म्हणालास ते ढोंगी बैरागी आणि ते भुयार आहे तरी कोठे?"

तो रानटी माणूस चांडाळ भल्लूकाला बैरागी उतरून आत शिरले होते त्या भुयाराच्या तोंडाजवळ घेऊन गेला आणि त्या बैराग्यांनी मंत्रदंडाचा उपयोग करून जे विचित्र अद्भुत करून दाखविले त्या विषयीही सांगितले.

त्या बैराग्यांनी मायावी मर्कटाच्या हातातून तो मंत्रदंड चोरून नेला असावा, असे चांडाळ भल्लूकाला वाटले. तो मंत्रदंड कोणी चोरून नेला होता, हे आतांपर्यंत कळले नव्हते ते आतां सहजी कळले.

मंत्रदंडाविषयीची ही बातमी भल्लूक मांत्रिकाला व कालीवर्माला जाऊन सांगावी या विचाराने चांडाळ भल्लूक निघणार

इतक्यात कालीवर्मा घोड्यावरून तिकडे येऊन म्हणाला–"भल्लूका! आपले तंबू व डेरे घालायला ही जागा बरी दिसते आहे."

चांडाळ भल्लूक कालीवर्माच्या जवळ गेला व म्हणाला–"कालीवर्मा मालक! तंबू वगैरेंची गोष्ट मागाहून पाहू, पहिल्याने या रानटी माणसाला विचारून पहा, आपल्याला आश्चर्यचकित करून सोडणाऱ्या दोन गोष्टी याच्याकडून कळतील."

कालीवर्माने विचारल्यावर त्या रानटी माणसाने पुन्हा एकदां त्याने रानात पाहिलेल्या शंख वाजविणाऱ्या मांत्रिकाविषयी व राक्षसाविषयी आणि बैराग्यांना मंत्रदंड घेऊन भुयारात प्रवेश करीत असतांना त्याने पाहिले त्या विषयी सविस्तर सांगितले.

ते ऐकल्यावर कालीवर्मा भुयाराच्या तोंडाजवळ गेला व त्याने आत डोकावून पाहिले आणि आत सावधपणे उतरला. तो तेथल्या सर्व पायऱ्या उतरून गेला तेव्हा त्याला दूर थोडासा उजेड आणि त्याच्या आड तीन जण आत चालत असलेले दिसले.

कालीवर्मा लगेच भुयारातून बाहेर आला व चांडाळ भल्लूकाला म्हणाला– "भल्लूका, आपल्या शिकारी नोकराला येथे पाहऱ्याला उभा कर व तू स्वतः

लगेच येथून नीघ आणि मांत्रिक गुरूला भेटून येथे जे काही ऐकलेस ते सर्व जाऊन सांग. मी भुयाराच्या वाटेने आत जाऊन त्या बैराग्यांच्या जवळचा तो मंत्रदंड परत मिळवितो."

चांडाळ भल्लूक निघाला व चार एक पावलेच गेला असेल, थांबून ओरडला– "कालीवर्मा मालक! आतां मंत्रदंड त्या बैराग्यांजवळ आहे, ही गोष्ट मात्र विसरू नका बरं का?"

कालीवर्मा भुयाराकडे वळला व तलवार उपसून म्हणाला–"भल्लूका! माझ्याजवळची ही सोन्याची मूठ असलेली तलवार आहे तिची महिमा कशी आहे मी

सांगत नाही, एवढे मात्र खरे की ही मंत्रदंडाहून कमी मात्र नाही. ही माझ्या वडिलांच्या हातात असताना, हल्लीचा राजा जितकेतू आहे ना, त्याच्या वडिलांच्या सर्व शत्रूंचा शिरच्छेद हिने केला आहे. बहुतेक ही तलवार आता स्वत: जितकेतूचेच रक्त पिणार आहे!"

वडाच्या झाडावरून खाली उडी मारून आलेला रानटी माणूस काय करावे, न सुचल्यामुळे कावरा बावरा होऊन म्हणाला–"मालक, मी आता आपल्या वाटेने जाऊका?"

चांडाळ भल्लूकाचा रानटी शिकारी सेवक जवळ जाऊन त्याला म्हणाला–"काय रे! तू रानात राहणारा व मीही रानात राहणारा. :पोटासाठी आपणा दोघांनाही रानोमाळ हिंडावेच लागते. म्हणून तूही कोणत्यातरी शक्तिसामर्थ्यं असलेल्याच्या आश्रयाला राहून पुढले आयुष्य कां घालवू नयेस? या चंद्रशिला नगरीचा राजा जितकेतू फार दिवस सिंहासनावर राहणार नाही, असे मला वाटते आहे. तेव्हां जिंकणाऱ्याच्या बाजूने राहणाऱ्या आपल्या सारख्यांना राजदरबारी चांगली नोकरी मिळण्याची शक्यता आहे!"

तो रानटी माणूस रानटी शिकाऱ्याकडे आशेच्या मुद्रेने पहात म्हणाला–"शिकारी दादा, तुम्ही बरेच काही तरी सांगितलेत, ते सर्व बरोबर आहे. या दुष्ट व कुचकामाच्या जितकेतू राजाला सिंहासनावरून उतरवू शकणारा बलदंड आहे का कोणी?"

शिकारी भुयारात उतरून गेलेल्या कालीवर्माकडे बोट दाखवून म्हणाला–"त्यांचे नाव कालीवर्मा आहे. मागे जितकेतू राजाने त्यांचा फक्त अपमानच केला नाही तर शिरीषवनात त्याला नेऊन चांडाळचाच्या हाती त्यांचा शिरच्छेद करविण्याची त्याने आज्ञासुद्धा दिली होती. आतां हे त्याच्यावर सूड उगविण्याच्या प्रयत्नात आहेत."

रानटी माणूस म्हणाला–"शिकारी दादा, तरमग मी सुद्धा तुमच्या बरोबरच

आहे, समजा!" असे सांगून त्याने आनंदाने एक उडी मारली आणि रानटी शिकाऱ्याला मिठी मारली.

भुयारात उतरल्यावर कालीवर्माने गुढगाभर पाण्यात काही अंतर चालून गेल्यावर पुढे जात असलेल्या तिघां बैराग्यांना हाक मारली–"थांबा रे! मी येईपर्यंत!"

तो आवाज ऐकून तिघे बैरागी दचकले आणि मागे वळून पाहू लागले. बैराग्याचे दोघे शिष्य थरथर कापत म्हणाले–"गुरू! भुयारातल्या ठेव्याची राखण करणारा यक्ष असावा हा. आता आपला जीव घेणार तो!"

गुरु बैरागी सुद्धा क्षणभर घाबरला आणि मागे वळून त्याने कालीवर्माकडे लक्षपूर्वक पाहिले व म्हणाला–"अरे ए, शिष्योपष्यांनो! आपण एवढे भिण्यासारखं काही दिसत नाही. ही येणारी व्यक्ती यक्षासारखी दिसत नाही. यक्ष खुजे असतात व त्यांचा आवाज किरटा असतो, असे आमच्या गुरुवर्यांकडून मी ऐकले आहे. हा तर आजानुबाहू बलदंड माणूस दिसतो आहे आणि याचा आवाजही खणखणीत आहे. आपण या मंत्रदंडाच्या सहाय्याने स्वर्ग संपादन करू या."

गुरु बैराग्याचे बोलणे पुरे व्हायच्या आत कालीवर्मा वेगाने त्यांच्याजवळ येऊन

म्हणाला–"तुम्ही कोण काय, हे मला सर्व माहीत आहे. माझ्या हातातली ही तलवार तुमच्या हातातल्या त्या मंत्रदंडापेक्षा जास्त शक्तिशाली आहे, लक्षात असू द्या! पाहतां का जरा?"

तळपत असलेल्या तलवारीकडे पाहूनच शिष्य बैराग्यांचा धीर खचला. म्हणाले–"गुरुवर्य! लौकर मंत्र म्हणून त्याला भस्म करा!"

गुरुबैरागी एक तर स्वत:च भयभीत होऊन थरथर कापत होता तरी मंत्रदंड उचलून काही तरी मंत्र म्हटल्याचे सोंग त्याने केले. त्याचा तो प्रयत्न निरुपयोगीच होता, त्यात कालीवर्मा त्याच्या-

जवळ आला व तलवारीचे टोक त्याच्या छातीला टेकून ठेवीत म्हणाला–"अरे ए, सोंगाड्या! अरे तो मंत्रदंड फक्त माझ्या गुरूची आज्ञाच पाळतो. तर तो मंत्रदंड देतोस की तलवार आरपार जाऊ दे म्हणतोस?"

गुरुबैरागी मंत्रदंड द्यायचा की नाही या विचारात मागेपुढे करीत असलेला पाहून त्याचे दोघे शिष्य ओरडले–"गुरुवर्य! देऊन टाका तो मंत्रदंड! त्याच्यात काही महिमा असती तर त्याने- आपले रक्षण केले असते. या थंडीच्या दिवसात शेकोटीत जाळून टाकण्या व्यतिरिक्त त्याचा काही एक उपयोग नाही!"

"काय छान बोललात रे माझ्या शिष्योपशिष्यांनो!" असे म्हणत बैरागीगुरू गंभीरपणे कालीवर्माकडे पहात व मंत्रदंड देत म्हणाला–"वीर तरुण युवका! तुझे साहस व पराक्रम खरोखर वाखाणण्या-लायक आहेत! हा मंत्रदंड घेऊन जा आणि जितकेतू राजाला देऊन त्याच्या दत्तक मुलीशी लग्न करून घे व जितकेतू राजाचे राज्य मिळवून शंभर वर्षे राज्य कर."

ते ऐकून हसत कालीवर्माने मंत्रदंड घेतला व पुढे जायचं की मागे वळायचं या विचारात असतां बैरागीगुरु काहीतरी गुपित सांगत असल्यासारखा जवळ येऊन म्हणाला–"शूर तरुणा! या भुयारातल्या ठेव्याचा थोडातरी भाग आम्हांला देणे योग्य होईल की नाही, तूच पहा!"

बैरागी गुरूने ते म्हटल्यावर कालीवर्माच्या मनात विद्युतप्रकाशासारखा एक विचार आला. तो बैराग्यांकडे खोल नजरेने पहात म्हणाला–"अस्सं! तुम्ही या भुयारात एखादा ठेवा सापडेल या आशेने या भुयारात शिरला होतात तर! परंतु मला वाटते आहे की राजा जितकेतूच्या वाड्यातून, शत्रूने राजधानीवर हल्ला केला तर पळून जाण्यासाठी हे भुयार म्हणजे चोरवाट असावी. ही चोरवाट जितकेतू राजाच्या वाडवडिलांनी बांधून काढली असावी. तरी या भुयारात तुम्हांला सोने चांदी काही सांपडले तर घेऊन जायला माझी परवानगी आहे. माझ्याबरोबर भुयाराच्या वाटेने पुढे येता का?" कालीवर्माने विचारले.

बैरागी गुरु म्हणाला–"शूर तरुणा! तू विचारावेस आणि आम्ही नाही म्हणणार? तू पुढे हो, आम्ही येतो!"

सर्व जण दूर दिसत असलेल्या अंधुक प्रकाशाच्या दिशेने चालू लागले. एका जागी भुयाराची वाट संपल्यासारखी झाली. भुयाराच्या तोंडावर शिळा बसविलेली होती. तरी फटीतून आत थोडा उजेड येत होता.

कालीवर्मा बैराग्यांना म्हणाला–"आपण सर्वांनी मिळून भुयाराच्या तोंडावरची शिळा बाजूला सरकविली तर आपण राजाच्या किल्ल्याच्या कोणत्या बाजूला येऊन पोचलो हे कळेल. बरं तर लावा हात एकदम!"

सर्वांनी मिळून ती शिळा बाजूला सरकविली. त्या बरोबर भुयाराच्या मार्गावर खूप लखलखाट झाला. शिळेवर जी फुलझाडे होती ती बाजूला खाली पडली व पडण्याचा हलकासा आवाजही झाला.

सर्वांत प्रथम कालीवर्मा वर बाहेर आला व त्याने एकदां चहूकडे पाहिले. आपण राजाच्या उद्यानवनात शिरलो

असल्याचे त्याच्या लक्षात आले. नंतर त्याने वर यायला खूण करतांच बैरागी गुरुशिष्य बाहेर आले. व म्हणाले–"किती सुंदर बाग आहे! जितकेतू महाराजांचीच असणार!"

कालीवर्माने त्यांना हळू बोलायला खूण केली व म्हणाला–"आपण फार धोक्याच्या जागी आलो आहो. मला आपल्या जिवाची एवढी फिकीर नाही. राजाचे शिपाई धरायला आलेच तर जिवंत असेपर्यंत त्यांना जवळ येऊ देणार नाही. तुमचा काय विचार?"

बैरागी गुरु थरथर कापत म्हणाला–"आम्हांला स्वतःच्या जिवाची भीती

असल्यामुळेच आम्ही मिळेल ते खाऊन मिळेल त्या जागी आश्रय घेत फिरतो आहो! भुयारात 'ठेवा' नाही हे कळले. तुमची परवानगी असेल तर आम्ही आपल्या वाटेने निघून जातो."

कालीवर्मा त्यांना जायला सांगणार इतक्यात भुयाराच्या तोंडाच्या दिशेने. झाडांच्या आडून जितकेतू राजा व मायावी मर्कट परस्परांशी बोलत येत असलेले दिसले. कालीवर्मा चटदिशी तेथे असलेल्या फुलझाडांच्या आड लपला बैराग्यांना हळूच म्हणाला–"तुम्हांला भ्यायचे काहीच कारण नाही. शिपायांनी तुम्हांला पाहून विचारलेच तर सांगा की रंगूशेटकडे मंत्रदंड दिसला, ती बातमी सांगायला आलो होतो अशी बतावणी करा. त्यानंतर काय होते ते पाहू या."

कालीवर्मा ते सांगत होता त्याच वेळी दुरून कोठून तरी शंख फुंकल्याचा आवाज आला. तो ऐकताच मायावी मर्कट 'किच किच' म्हणत जवळच्या झाडावर चढले आणि त्याने जयघोष केला–"तांत्रिक गुरूचा जय असो." पुढे असेही ओरडून विचारले–"गुरुवर्य! आपण शंख फुंकला तो किल्ल्याच्या आतून की बाहेरून?"

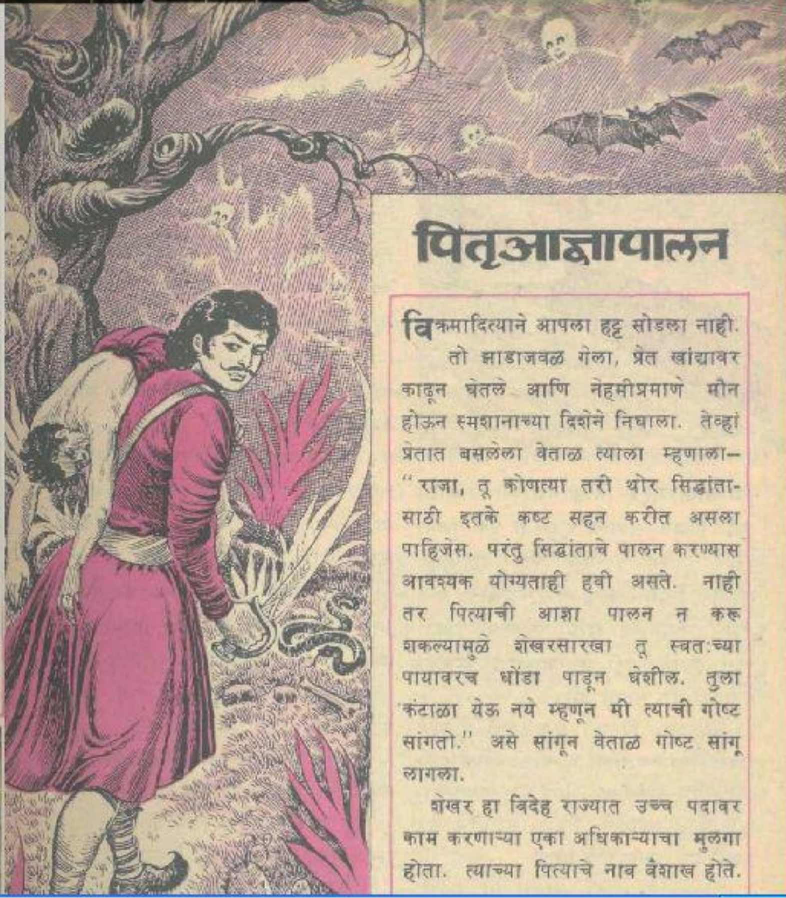
शंखाचा आवाज थांबला. मायावी मर्कट झाडावरून खाली उडी मारीत असता त्याला भयभीत मुद्रने इकडे तिकडे पहात असलेले तिघे बैरागी दिसले.

मायावी मर्कट मोठ्याने 'किचकिच' करून ओरडत म्हणाला–"काय रे, जितकेतू राजा! हे तुझे उद्यानवन आहे की भटक्या बैराग्यांचा मठ आहे? त्या फुलझाडांजवळ बैरागी आहेत त्यांना कैद करव!"

जितकेतू राजाने टाळी वाजवून शिपायांना बोलावून बैराग्यांजवळ जात विचारले–"कोण रे तुम्ही? कोणाच्या परवानगीने माझ्या उद्यानात पाऊल टाकलेत?"

बैरागी गुरू दोन्ही हात जोडून नमस्कार करीत जोराने ओरडला–"मंत्रदंड! रंगू शेट! मंत्रदंड! रंगू शेट!" असेच जोर-जोराने ओरडत राहिला. (क्रमशः)

पितृआज्ञापालन

विक्रमादित्याने आपला हट्ट सोडला नाही.

तो झाडाजवळ गेला, प्रेत खांद्यावर काढून घेतले आणि नेहमीप्रमाणे मौन होऊन स्मशानाच्या दिशेने निघाला. तेव्हां प्रेतात बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला–"राजा, तू कोणत्या तरी थोर सिद्धांतासाठी इतके कष्ट सहन करीत असला पाहिजेस. परंतु सिद्धांताचे पालन करण्यास आवश्यक योग्यताही हवी असते. नाही तर पित्याची आज्ञा पालन न करू शकल्यामुळे शेखरसारखा तू स्वतःच्या पायावरच धोंडा पाडून घेशील. तुला कंटाळा येऊ नये म्हणून मी त्याची गोष्ट सांगतो." असे सांगून वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

शेखर हा विदेह राज्यात उच्च पदावर काम करणाऱ्या एका अधिकाऱ्याचा मुलगा होता. त्याच्या पित्याचे नाव वैशाख होते.

वैशाखासारखाच विदेह देशाच्या राजाला सुद्धा विजय नांवाचा एकुलता एक मुलगा होता. विजय व शेखर बालमित्र होते. सख्या भावांसारखेच ते लहानाचे मोठे झाले. विजयच्या राज्याभिषेकाची तयारी चालू होती. तरी तो शेखरला आपल्या बरोबरीचाच मानत असे.

शेखरच्या पित्याने मृत्यसमयी मुलाला जवळ बोलावून घेतले व कोणी जवळ नाही असे पाहून म्हणाला–"बाळा, तू पितृऋणांतून मुक्त व्हायला तयार असशील तर माझी एक इच्छा पूर्ण कर."

"बाबा! तुमच्या आज्ञेचे मी अवश्य पालन करीन. मी वचन देतो. पित्याच्या आज्ञेचे पालन न करणारा मुलगा पुत्रच नाही. बोला, काय करू?"

"विदेह राजवंश नष्ट कर." वैशाख म्हणाला.

ते ऐकून शेखरची अक्कलच गुंग झाली. पित्याच्या मनात ती इच्छा असणे म्हणजे स्वामिद्रोहच नव्हे तर राजद्रोहही आहे! नंतर आपण आपल्या मित्राचा वध करणे म्हणजे मित्रद्रोहही होणार!

शेखर म्हणाला–"बाबा, पण ते कां? अशी इच्छा मनात उद्भवायला तसेच कारणही असले पाहिजे!"

"विदेह राजा माझे प्रभू असले म्हणून काय झाले? त्यांनी भर सभेत एकदां माझा अपमान केला आणि माझ्या विरुद्ध कठोर कारवाईसुद्धा केली. हा राजवंश निर्मूल होईपर्यंत माझ्या आत्म्याला शांतिलाभ होणार नाही. तू वचन दिल्याप्रमाणे माझी इच्छा पूर्ण करीन अशी तू शपथ घेतल्याशिवाय मला निश्चितपणे मरण येणार नाही." वैशाख म्हणाला.

शेखरने पित्याची शेवटची इच्छा पूर्ण करण्याची शपथ घेऊन प्रतिज्ञा केली.

वैशाखाच्या मनाचे समाधान झाले व स्मित वदनाने त्याने डोळे मिटले.

पित्याच्या मृत्यूनंतर शेखरला पित्याच्या जागीच काम मिळाले. त्याच वेळी विदेह राजाने आपला युवराज विजय याचा राज्याभिषेक केला. शेखर राज्याचा एक सामान्य अधिकारी झाला असला तरी विजय त्याला आपल्या मित्रासारखाच मानून शिकारीला असो की वनविहाराला असो शेखरला आपल्याबरोबर घेऊन जात असे. दरबाराबाहेर दोघे स्वामी व सेवक हे नाते विसरून आप्तमित्रासारखेच परस्परांशी वागत.

विजयच्या मनात काही बदल झाला नाही. शेखरच्या मनात मात्र हळूहळू बदल होत गेला. पित्याला दिलेल्या वचनाप्रमाणे आपण राजवंश निर्मूल केला की ते काम पुरे होईल. कारण राजाला दुसरा मुलगाच नव्हता, व होण्याची शक्यताही नव्हती. म्हणून संधी मिळतांच विजयला ठार करण्यासाठी शेखर आपल्या मनाला घट्ट करीत होता.

एकदा विजय शिकारीला निघतांना शेखर बरोबर होता, आणि असं झालं की दोघे मित्र इतर लोकांपासून दूर भटकले. शेखर आपली तलवार उपसून विजयच्या पाठीत खुपसणार इतक्यात बरोबरचे इतर सरदार तेथे आले. शेखरच्या हातची ती संधी निसटली.

आणखी एकदा दोघे मित्र डोंगर चढून फेरफटका करून येण्यासाठी निघाले. तेथील दृश्य अत्यंत मनोहर होते. डोंगराच्या टोकाला कड्या पलीकडे एक सुंदर दरी होती. दरीत उतरून जाणे शक्य नव्हते.

कडयाच्या टोकाला उभे राहून दरीचे दृश्य पाहतां येत होते.

शेखर विजयला त्या बाजूला बोलावून घेऊन गेला. विजय दरीचे दृश्य पाहण्यात गर्क झाला असल्याचे पाहून शेखर त्याला दरीत ढकलण्यासाठी सरसावला.

त्याच वेळी विजय मागे वळून म्हणाला–"ही जागा फार धोक्याची आहे बुवा! चल खाली उतरून जाऊ."

खाली उतरून गेल्यावर दोघे मित्र एका शिळेवर बसले. विजय म्हणाला–"मला रात्री एक फार वाईट स्वप्न पडले."

"काय रे बुवा?" शेखरने विचारले.

"तू माझ्या पाठीत तलवार खुपसलीस. मी मरतेसमयीं तुझ्याच नावाचा जप करीत तुझ्या डोळ्यात पाहिले! आपल्यासारख्या गाढ मैत्री असलेल्या मित्रांत अशा तऱ्हेची घटना घडेल या गोष्टीची शंकाच करण्याचे कारण काय?" विजय म्हणाला.

शेखरच्या तोंडातून एक शब्दही उमटला नाही. त्याचे तोंड खटदिशी उतरले. ते पाहून विजय म्हणाला–"तू माझा वध करण्याच्या प्रयत्नात काही दिवसांपासून आहेस. माझ्या हातून तुझं कोणतं अहित झालं, मला सांगशील का? कोणत्याही प्रकारची भयभीती मनात न ठेवतां सांग."

निरूपाय होऊन शेखरने वडिलांना मरते समयी दिलेल्या वचनाची गोष्ट सांगितली.

सर्व ऐकून घेतल्यावर विजय म्हणाला–"तू श्रीरामासारखं पित्याच्या आज्ञेचे पालन करायला निघालास याबद्दल तुझी वाखाणणीच करायला हवी. तर मग तू आपली तलवार उपसून माझा शेवट कर."

शेखरने तत्काळ तलवार उपसली व विजयला भोसकणार, त्या पूर्वीच विजय आपली तलवार उपसून शेखरशी द्वंद्व युद्धाला तयार झाला. शेखर विजयसमोर निष्प्रभ झाला.

विजय स्मित करून म्हणाला–"शेखर! तू माझा वध केलास तर तुला माझा वध केल्याचं पाप लागेल व मला कदाचित नरकही मिळेल. परंतु आपण शूरासारखे द्वंद्वयुद्ध करून मेलो तर आपणां दोघांस वीरगती प्राप्त होईल!"

दोघांचे द्वंद्व युद्ध झाले. विजयच्या समोर शेखर टिकाव धरू शकला नाही. त्याच्या हातातली तलवार उडाली. त्याला एक धक्का देऊन खाली पाडून विजय म्हणाला–"तू पित्याच्या आज्ञेचे पालन करू शकला नाहीस. पण आतां वीरगती तुला नक्कीच मिळेल." असे म्हणत त्याने एकच वार करून शेखरचा शिरच्छेद केला.

येथवर गोष्ट सांगून वेताळ म्हणाला–"राजा, विजयने आपल्या एका आप्त-मित्राला ठार केले, हा अन्याय नाही का? शेखर हा एखाद्या खुनी गुन्हेगारासारखा नव्हता. तो एक थोर आदर्श मनात ठेवून विजयचा खून करायला निघाला होता. अशा व्यक्तीला तुरुंगात टाकून भागले असते, किंवा हद्दपारीची शिक्षा करता आली असती. पण विजयने त्याचा वध कां केला? शेखर सूडबुद्धीनेच त्याचा वध करायला निघाला होता ना? की त्याच्यावर त्याचं खरं मित्रप्रेम नव्हते म्हणून? या शंकाचे समाधानकारक उत्तर माहीत असून तू दिले नाहीस तर तुला माहीतच आहे की तुझ्या डोक्याची शंभर शकले होऊन तुझ्याच पायावर लोळू लागतील."

विक्रमादित्य म्हणाला–"पितृआज्ञा-पालनासाठी शेखरने विजयच्या वधाचा

निश्चय केला होता. परंतु विजयने शेखरच्या वधाचा निश्चय केला नव्हता. द्वंद्वयुद्धात शेखरनेच ती संधी विजयला दिली. युद्धात विजयचा वध करण्याची शक्ती शेखरमध्ये नव्हती. पितृआज्ञेचे पालन हेच एकमेव उच्च ध्येय माणसाच्या आयुष्यात कदापि असू शकत नाही. कृतज्ञता, राजभक्ती, मैत्रीधर्म वगैरे अनेक उच्च आदर्श माणसासमोर असू शकतात. दोन उच्च आदर्शांत परस्पर संघर्ष निर्माण झाला की कमी प्रतीचा आदर्श सोडून त्यातल्या त्यात जो उच्च आदर्श असेल, त्याचे पोषण करावयाचे असते. या दृष्टीने पितृआज्ञापालनाचा शेखरने स्वत:समोर ठेवलेला आदर्श हीन प्रतीचाच म्हणावा लागेल. शेखरच्या पित्याने सूडबुद्धीने राजवंश निर्मूल करायला सांगितला. या उलट राजा उदार होता. त्याने शेखरच्या बापाने किती चुका केल्या तरी त्याला कामावरून काढून टाकले नव्हते. कित्येकदा केलेल्या चुकांबद्दल त्याची फक्त निभर्त्सना केली होती. शेखरचा बाप आपली जबाबदारी योग्य तऱ्हेने पार पाडू शकला नव्हता, हेच दिसते. शेखर स्वतः हीनवृत्तीनेच वागला असेच म्हणावे लागेल. त्याच्या पित्याने आपली शेवटची इच्छा म्हणून सांगितली तेव्हां तशी इच्छा पुरी करण्याची गरज नाही असे ठरवून ती गोष्ट पित्याला सांगून टाकायला हवी होती. त्याने तसे केले नाही. विजयने आपल्या स्वप्नाची गोष्ट सांगितली तेव्हां शेखरने आपला हेतू विजयला कळला असावा हे ओळखून त्याचे पाय धरायला हवे होते. तसेही त्याने केले नाही. विजयने त्याचा वध करायला सांगितले तेव्हां शेखरने तलवार उपसली यापेक्षा नीच जास्त नीच कर्म कोणते असू शकेल? म्हणून अशा व्यक्तीचा वध झाला, याबद्दल वाईट वाटून घ्यायचे कारण नाही."

अशा तऱ्हेने राजाचे मौन भंग होताच वेताळ प्रेतासह अदृश्य झाला आणि पुन्हा झाडाला जाऊन लोंबकळू लागला.

(कल्पित)

नवे भूत व जुने भुते

एका गावी एक शेतकरी रहात असे. नांगर ओढायला किंवा गाडी ओढायला त्याच्याकडे एक बैलांची जोडी होती. त्यातला एक बैल एकाएकी मेला. म्हणून एक बैल विकत आणण्यासाठी शेतकरी आपल्या मुलाबरोबर आठवड्याच्या बाजाराला निघाला. वाटेत खायला काही हवे म्हणून शेतकऱ्याच्या बायकोने बाजरीच्या तीन भाकऱ्या करून बांधून दिल्या होत्या.

बापलेक बाजारात गेले आणि सुदैवाने त्यांना एक चांगला बैल मिळाला. मोल भाव करून शेवटी त्यांनी बैल विकत घेतला आणि त्याला घेऊन घरी निघाले. वाटेत एक पायऱ्या असलेली विहीर लागली. बापलेक दमलेले होते व भूकही लागली होती. दोघे पायऱ्या उतरून विहिरीत गेले व हातपाय धुवून भाकरी खायला बसले. मुलगा ओरडला–"बाबा, तुम्ही दोन खा, मी एक खातो."

त्या विहिरीत तीन भुते रहात होती. मुलगा म्हणाला ते त्यांनी ऐकले व घाबरून गेली. ती भुते बापलेक बसले होते तेथे आली व हात जोडून म्हणाली–"बाबांनो! आम्हांला खाऊ नका. तुम्ही सांगाल ते काम आम्ही करू."

शेतकऱ्याने ती भुते असल्याचे व ती मुलगा म्हणाला ते ऐकून घाबरून गेली असल्याचे ओळखले व म्हणाला–"ठीक आहे, परंतु आमच्या बरोबर आले पाहिजे व आम्ही सांगू ती कामे केली पाहिजेत."

"तुम्ही सांगाल ती कामे आम्ही आनंदाने करू!" भुते म्हणाली.

बापलेक नव्या बैलाला बरोबर घेऊन भुतांसह घरी पोचले. शेतकरी भुतांकडून सर्व कामे करवून घेऊ लागला.

सौ. सरोजिनी सुर्वे

भुते अशा तऱ्हेने शेतकऱ्याच्या घरी कामे करू लागली. त्यांना भेटायला मधून मधून काही भुते त्या विहिरीत येत. एक भूत असेच त्या विहिरीत त्या तिघां भुतांना भेटायला गेले असतां ती भुते शेतकऱ्याबरोबर त्याच्या गावी गेली असल्याचे त्या नव्या भुताला कळले. म्हणून त्या जुन्या भुतांचा शोध काढीत नवे भूत शेतकऱ्याच्या घरी आले. जुनी भुते त्याला शेतकऱ्याच्या गोठ्यात भेटली. नव्या भुताने त्यांना विचारले–"तुम्ही आपलं घर सोडून इकडे कशाला आलात?"

"आमच्यावर आलेला प्रसंग कोणत्या शब्दांत सांगू? दोघे जण आम्ही राहतो त्या विहिरीत उतरून आम्हांला खातो म्हणाले. आम्ही त्यांच्या हातापायां पडून व सांगतील ते काम करायचे कबूल करून स्वत:ला वांचविले." जुनी भुते म्हणाली.

"काय पण बोलतां आहां! मी त्या दोघांना ठार करतो. तुम्ही मला या कोपऱ्यात लपू द्या." नवे भूत म्हणाले.

इतक्यात शेतकरी बापलेक गोठ्यात आले. बाप नव्या बैलाकडे पाहून मुलाला म्हणाला–"हे बघ रे! या नव्याला वात झालेला दिसतो आहे. याला चटका द्यायला तापत ठेवलेली पळी घेऊन ये!"

लपून बसलेले नवे भूत घाबरून गेले व धावत येऊन शेतकऱ्याचे पाय धरून म्हणाले–"मालक! मला चटका देऊ नका! मी देखील जुन्या भुतांसारखीच तुम्ही सांगाल ती कामे करीन. जुनी भुते शेतात फक्त कापूस पिकवितात. मी तो पिंजून देईन."

"मी तेच काम तुला सांगावे म्हणत होतो. यापुढे मला नुसता कापूस चालणार नाही, पिंजलेला कापूस हवा आहे." शेतकरी म्हणाला.

त्यानंतर जुनी भुते नव्या भुताला चिडून म्हणाली–"कळली तुझी कर्तबगारी! आम्हांला सोडविण्याच्या फुशारक्या मारून शेवटी आम्ही करीत होतो त्या पेक्षा कामाचा बोजा वाढविलास मात्र!"

मानवांमध्ये दानव

विंध्य पर्वताच्या रानावनात कामरूप नावाचा एक राक्षस रहात असे. त्याला त्याच्या मनाला वाटेल ते रूप धारण करण्याची शक्ती प्राप्त होती. काही काळ लोटल्यावर आपणाला मरण कसे येईल हाच एक विचार त्याच्या मनात उत्पन्न झाला. परंतु मरावे कसे हे त्याला कळेना. कारण डोंगराच्या कड्यावरून त्याला एका पावलात खाली दरीत उतरतां येत होते. समुद्राच्या पाण्यात बुडी मारावी तर ते त्याच्या गुडघ्यापुरतेच जेमतेम येई. दुसरे रूप घेऊन मरण्याचा त्याने यत्न करून पाहिला, परंतु त्यावेळी नेमके त्याला पुन्हां त्याचे मूळ राक्षस रूप प्राप्त होई.

एकदां विंध्य पर्वतावर त्याला एका ऋषीचे दर्शन घडले. तो सामान्य माणसाचे रूप घेऊन त्यांच्यासमोर हात जोडून उभा राहिला आणि आपल्या मनातली इच्छा व्यक्त केली. त्या ऋषीने त्याला समजावून सांगितले की बाबा रे, तसा राक्षसजन्म हा सुखाचा नसतोच. तेव्हां तुझ्या मनात जी इच्छा उत्पन्न झाली आहे, ती खरोखरीच तुझ्या हिताची आहे; परंतु तुला दीर्घ आयुष्य प्राप्त आहे. म्हणून तू आत्महत्या करून आपला शेवट करून घेतलास तर तुला पुनर्जन्म प्राप्त होईल. म्हणून तू प्रथम ठरव की कोणत्या योनीत जन्म घेणे तुला आवडेल. त्याप्रमाणे मी तुला आशीर्वाद देईन.

परंतु कामरूपला कोणती योनी मागावी हे कळेना. म्हणून त्याने त्या ऋषीलाच तेही सांगण्यास विनंती केली. ऋषीने मानवजन्म श्रेष्ठ असल्याचे सांगितले.

ऋषीने सुचविले ते कोठवर खरे आहे, हे पाहून घेण्यासाठी कामरूपने थोड्या

वेळेपुरते मानव जातीत राहण्याची इच्छा असल्याचे सांगितले.

कामरूप मानव रूप धारण करून एका एका घरी राहून मानव जीवनाचे निरीक्षण करू लागला. तेव्हां त्याला मानव जातीतले लोक नीतिनियमांचे पालन करीत सुखी जीवन घालवीत असल्याचे कळले.

त्या गावचा प्रमुख रक्षक वीरसिंह हा त्या गावच्या लोकांना देवाचा एक अवतारच वाटे. तो असेपर्यंत गावावर कोणतेही संकट येणे शक्य नाही अशी त्यांच्या मनाची खात्री होती. वीरसिंहाच्या पराक्रमाची माहिती मिळावी यासाठी कामरूप त्याला भेटायला गेला.

वीरसिंहाने आपल्या शक्तिसामर्थ्याचे खूप वर्णन केले व म्हणाला–"म्हणे, विक्रमादित्याने अनेक राक्षसांचा वध केला होता. परंतु मला सुद्धा तशी संधी मिळाली तर मी सुद्धा राक्षसाला ठार करून दाखवीन."

ते ऐकल्यावर कामरूपने राक्षस रूप धारण केले व म्हणाला–"तू तीनदां मला प्रदक्षिणा घालून नमस्कार करशील तर तुला मी सोडीन नाही तर..." वीरसिंह थरथर कांपू लागला. त्याने राक्षसाला तीनदां प्रदक्षिणा घालून नमस्कार केला. मानव जातीचा पराक्रम पाहून कामरूप तेथून अदृश्य झाला.

त्याच गावात एक श्रीमंत मनुष्य रहात असे. त्याला हेमांगी नावाची एक सुंदर

मुलगी होती. तिचे लग्नाचे वय झाले होते. ते कळल्यावर कामरूपने एका सुंदर तरुण युवकाचे मानव रूप धारण केले आणि त्या श्रीमंताला जाऊन भेटला. त्या श्रीमंत माणसाने कामरूपला निरनिराळे प्रश्न विचारले, परंतु त्याच्या मनाचे समाधान झाले नाही. म्हणून त्याने कामरूपशी आपल्या मुलीचे लग्न करून देण्यास नकार दिला.

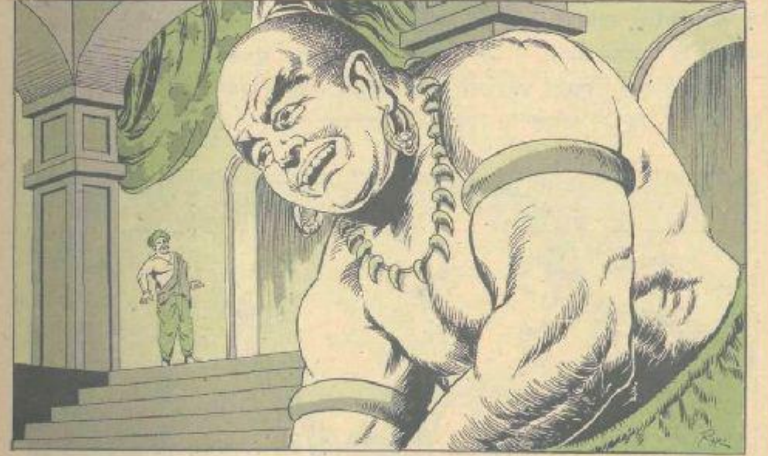
तेव्हा कामरूपने आपले राक्षस रूप धारण करून त्याला दरडावून विचारले–"तू माझ्याशी आपल्या मुलीचे लग्न करून द्यायला तयार आहेस की नाहीस?" तो श्रीमंत माणूस थरथर कापू लागला आणि त्याने आपल्या मुलीचे लग्न त्या राक्षसाशी करून देण्याचे मान्य केले.

तेव्हा राक्षस खदखदां हसू लागला. तेव्हां त्याला मानव जातीत प्रेम व वात्सल्य किती उथळ आहे हे कळले.

त्याच गावात शिवानंद नावाचा एक थोर शिवभक्त रहात असे. त्याच्या घरी नित्य भजनपूजा वगैरे चालू असे.

एकदा मध्यरात्र उलटल्यावर कामरूप शिवानंदच्या घरी गेला आणि आपले राक्षस रूप धारण करून म्हणाला–"तू ज्या देवाचे स्तवन करतो आहेस त्याची माझ्यासमोर निंदा करशील की नाही?"

शिवानंदने तत्काळ राक्षसाचे पाय धरले व म्हणाला–"बाबा रे, ते पापकर्म करा-

यला आग्रह् करू नकोस.” परंतु राक्षसाने ते अमान्य केले. शेवटी शिवानंदने राक्षसाच्या म्हणण्याप्रमाणे देवाची निंदानालस्ती केली. तेव्हां त्याला मानव जातीच्या मनातील भक्तीचे ढोंग कळले.

त्यानंतर राक्षस विंध्यपर्वतावर परतला आणि ऋषीचे दर्शन करून म्हणाला– “मुनिवर्य! आपण मानवजन्म श्रेष्ठ असल्याचे म्हणाला होतां, परंतु मी प्रत्यक्ष पाहून आलो की मानव हा भयंकर स्वार्थी आहे. मानवाने पृथ्वीवरच्या प्राणिमात्रावर आपला अधिकार स्थापन केला आहे, हे मी पाहिले. हेदेखील मी पाहिले की तो सभ्यतेने राहतो आणि सुखी आहे. परंतु त्याच्या आयुष्यात ढोंग जास्त आहे. त्याचे सर्व जीवित कृत्रिम आहे. तो एक नाटक करीत असतो. चांगले काम समजून मानव जें काम करतो त्यावरही त्याच्या मनात श्रद्धा किंवा विश्वास नसतो.

“तरमग तुला कोणत्या प्रकारचा जन्म हवा आहे?” ऋषीने कामरूपला विचारले.

“मला मानवजन्मच पाहिजे!” कामरूप म्हणाला.

ऋषीने आश्चर्यचकित होऊन त्याचे कारण विचारले. तेव्हां कामरूप उत्तरला– “मानवजन्म किती कृत्रिम असला तरी हे युग मानवांचेच आहे. सर्व तऱ्हेच्या शक्ती मला प्राप्त असूनही मला हे जीवित नकोसे वाटू लागले आहे. परंतु मानवाला त्याच्या जीवनात आशा व विश्वास वाटतो. तो मृत्यूला भितो. मृत्यूच्या हातातून सुटका करून घेण्यासाठी मानव आपला प्रेम व विश्वास सर्व सोडायला तयार असतो. यावरून हे सिद्ध होते की माणसाला जीवनात व जगण्यात आनंद वाटतो. त्याला त्याचं आकर्षण आहे. म्हणून आजन्म जगण्याची इच्छा असणारा मानवजन्म मला हवासा वाटतो.”

ते ऐकून ऋषीने राक्षसाच्या अंगावर कमंडलातले मंत्रवलेले पाणी शिंपडले. तत्काळ तो राक्षस मरण पावला आणि मानवयोनीत जन्माला आला.

परशुराम

ऋचिक ऋषींचा मुलगा व विश्वामित्राचा भाचा जमदग्नी याने प्रसेनजितची मुलगी रेणुका हिच्याशी विवाह केला. या दंपतीला रुमण्वंत, सुषेण, वसू, विश्वासू आणि राम असे अनुक्रमे पांच मुलगे झाले.

रेणुका एकदा पाणी आणायला नदीवर गेली असतां तेथे चित्ररथ नावाचा राजा जलविहार करीत होता. त्याचे रूप लावण्य पाहून रेणुका जागच्याजागी उभी राहली व घरी जायला विसरली. तिला घरी यायला उशीर झाला. नंतर पती काय म्हणेल ही काळजी तिला वाटली, म्हणून घाईघाईने परतली.

जमदग्नीने रेणुकेला आणि चित्ररथाला त्या निंदास्पद व्यवहाराबद्दल दोषी ठरवून आपल्या मुलांना आज्ञा केली की त्यांनी रेणुकेचा वध करावा. परंतु थोरल्या चौघांनी पित्याची ती आज्ञा, मातृवध होतो म्हणून, मान्य केली नाही. परंतु रामाने पित्याच्या आज्ञेप्रमाणे मातेला नेऊन तिचा वध केला व तिचा वध केला असल्याचे येऊन सांगितले.

रामाने आपल्या आज्ञेचे पालन केल्याबद्दल जमदग्नी आपल्या सर्वात धाकट्या मुलावर खूष झाला व त्याने वाटेल तो वर मागून घ्यायला त्याला सांगितले.

रामाने मातेला पुनर्जीवित करावे असा वर मागितला. जमदग्नीने 'तथास्तु!' म्हणून रेणुकेला पुनर्जीवित केले. त्याने त्याला तू अजिंक्य होशील असाही आणखी एक वर स्वखुशीने दिला.

हाच राम परशुराम होय. कारण त्याचे आयुध परशु म्हणजे कुऱ्हाड होते.

एकदां परशुराम आपल्या आजोबांना भेटण्याच्या हेतूने ऋचिक ऋषींच्या आश्रमात गेला. तो तेथे काही दिवस राहिला

मार्कंडेय पुराणातील गोष्ट

आणि औवं ऋषींच्या आश्रमात गेला. औवं हे भृगुवंशी च्यवन यांचे चिरंजीव होते. तेथे काही दिवस राहून औवं ऋषींचा निरोप घेऊन परशुराम त्याचे पणजोबा म्हणजे जमदग्नीचे आजोबा भृगु ऋषीच्या आश्रमात परतला. असे सांगतात की परशुराम भृगूच्या आश्रमात प्रवेश करीत असतां त्यांचे तेजस्वी मुख पाहू न शकल्यामुळे भृगू ऋषींच्या सर्व शिष्यांनी डोळे घट्ट मिटले म्हणे.

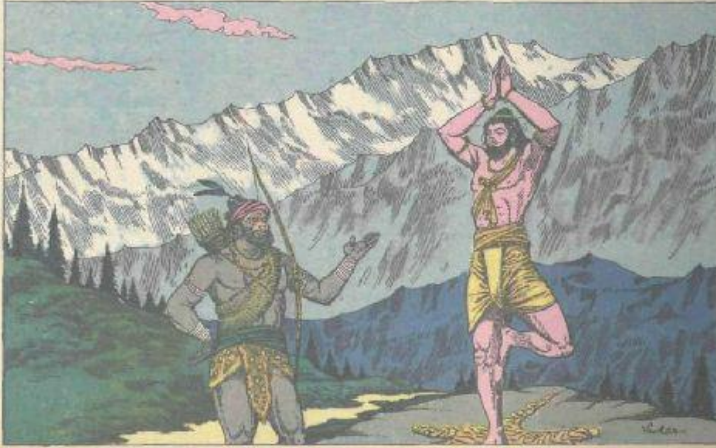
भृगू ऋषींनी आपल्या नातवाच्या मुलाचे प्रेमाने स्वागत केले व त्याला सल्ला दिला–"बाळा, तुझे, माझे व जगाचे हित होईल असा एक उपाय मी तुला सांगतो. तू हिमालय पर्वतावर जाऊन शंकराचे स्मरण करीत तपश्चर्या कर. तुझ्या सर्व इच्छा पूर्ण होतील."

त्या प्रमाणे परशुरामाने हिमालय पर्वतात तपश्चर्या सुरू केली. परशुरामाची श्रद्धा व आत्मविश्वास पाहून हिमालय पर्वतात राहणारे ऋषी व मुनी चकित झाले.

शंकराने परशुरामाची परीक्षा घ्यायचे ठरविले. म्हणून एका शिकाऱ्याचे रूप घेऊन शंकराने परशुरामाला दरडावून विचारले–"कोण रे तू? येथे काय काम आहे तुझे?"

परशुरामाने डोळे उघडून पाहिले व नम्रपणे दोन्ही प्रश्नांची उत्तरे दिली.

तरीसुद्धा शिकारी जागचा हलला नाही. तेव्हां परशुराम म्हणाला–"बाबा रे, तू

येथे उभा राहून माझ्या तपश्चर्येत विघ्न आणू नकोस. पाहिजे तर तूसुद्धां माझ्या बरोबर तपश्चर्येला बस."

त्यानंतर दोघांमध्ये काही वेळ वादविवाद झाला. तेव्हां परशुरामाला कळले की हा शिकारी सामान्य माणूस नसून कोणी थोर पुरुष आहे. तेव्हां परशुरामाने त्याचे पाय धरले.

शंकराने प्रसन्न होऊन परशुरामाला उठविले व म्हणाला–"मुला, तू अजून वयाने फार लहान आहेस. तुला रौद्रास्त्र धारण करण्याची शक्ती प्राप्त झालेली नाही. म्हणून तू काही दिवस तीर्थयात्रा करून परत ये." असे सांगून शंकर अंतर्धान पावला.

त्यानंतर परशुरामाने काही काळ तपश्चर्या थांबविली. तीर्थयात्रा करून परतल्यावर पुन्हां तपश्चर्या सुरू केली.

त्याच सुमारास इंद्र इतर देवांबरोबर शंकराकडे आला व निवेदन केले–"देवाधिदेवा, महादेवा! दानव अमरावतीवर स्वारी करून तिचा ध्वंस करू लागले आहेत. आपण येऊन आमचे रक्षण करावे."

शंकराने महोदर नावाच्या गणाला हांक मारून परशुरामाला घेऊन येण्यास आज्ञा केली. शंकराची आज्ञा येताच परशुराम आला. शंकराने परशुरामाला आज्ञा केली–"परशुरामा! दानव देवपुरी अमरावतीचा ध्वंस करीत आहेत. तू त्यांचे पारिपत्य कर!"

"महादेवा! तुला मी सांगण्याची गरज आहे का की दानव अत्यंत शक्तिशाली आहेत. मी त्यांचे पारिपत्य कसे करू, म्हणतोस?" परशुरामाने विचारले.

तेव्हां शंकराने एक परशु रामाच्या हातात देऊन त्यात आपले तेज भरले.

तेव्हांपासून राम परशुराम झाला. त्याने इंद्रपुरीला जाऊन दानवांचा संहार केला व अमरावतीचे रक्षण केले. नंतर अमरावती इंद्राच्या स्वाधीन करून परशुराम पुन्हां हिमालय पर्वतात येऊन तपश्चर्या करू लागला.

शंकराला परशुरामाचा पराक्रम पाहून व त्याची तपश्चर्या पाहून परमानंद झाला व त्याला शंकराने भार्गवास्त्र दिले.

त्यानंतर परशुराम हिमालय पर्वतावरून परत आपल्या मातापित्यांकडे आला. वाटेत त्याला एक वाघ एका ब्राह्मण बालकावर उडी टाकायला जात असलेला दिसला. त्या बालकाचे रक्षण करण्यासाठी परशुरामाने वाघावर ब्रह्मास्त्राचा प्रयोग केला. वाघ तत्काळ मरण पावला आणि त्याच्या जागी एक गंधर्व प्रगट झाला. त्याने परशुरामाला नमस्कार केला व म्हणाला—"मी शापवश वाघ झालो होतो. आता आपण मला शापमुक्त केले आहे." त्यानंतर तो गंधर्व गंधर्वलोकात निघून गेला.

वाघाच्या जबड्यातून परशुरामाने ज्या ब्राह्मण बालकाचे रक्षण केले होते त्या मुलाचे नाव अकृतव्रण असे होते. तो शांत नावाच्या मुनीचा मुलगा होता. तो तीर्थयात्रा करीत जात असतां त्याच्यावर वाघाची दृष्टी पडली. परशुरामाने रक्षण केले म्हणून तो बालक परशुरामाची सेवा करीत त्याचा मित्र व शिष्य रूपे जन्मभर परशुरामाबरोबरच राहू लागला.

त्यानंतर परशुराम अकृतव्रणला बरोबर घेऊन भृगु, और्व, ऋचिक मुनी आदिकांच्या आश्रमात जाऊन शेवटी आपल्या वडिलांना भेटायला गेला. तेथे त्याने सर्व वृत्तांत पित्याला सांगितला.

दान महात्म्य

पांडवांचा पणतू जनमेजय याच्या मुलाचे नाव शतानीक. त्याने अनेक देश जिंकून आपले राज्य वाढविले व अपार संपत्तीसुद्धा संपादन केली.

शतानीकने त्या संपत्तीचे दान करून ब्राह्मणांचा आशीर्वाद मिळविला. ब्राह्मण सर्वदा शतानीकची स्तुती करीत. त्यामुळे त्याचा नावलौकिक वाढला.

शतानीक वारल्यावर त्याचा मुलगा सहस्रानीक गादीवर बसला. तो सुद्धा पराक्रमी होता. परंतु त्याने आपल्या पित्याप्रमाणे दिग्विजय करून साम्राज्य वाढविण्याचा यत्न केला नाही.

शतानीककडून नित्य दान मिळत होते परंतु सहस्रानीककडून ते मिळत नाहीसे झाले. म्हणून ब्राह्मण असंतुष्ट झाले. त्यांनी सहस्रानीकला वडिलांची परंपरा चालू ठेवण्यास विनंती केली.

सहस्रानीक त्यांना म्हणाला–"जुन्या परंपरेमुळे माझ्या पित्याचे हित झाले असेल तर मीसुद्धा ती परंपरा चालू ठेवीन." त्यानंतर त्याने भार्गव महर्षींना शतानीकने केलेल्या दानधर्माचा लाभ शतानीकला कितपत झाला याची माहिती काढून सांगायला निवेदन केले.

भार्गव समाधि धारण करून बसला. त्याचा आत्मा शतानीकचा शोध काढीत स्वर्गापर्यंत गेला. परंतु स्वर्ग-लोकात शतानिकचा शोध लागला नाही.

नंतर भार्गव नरकलोकात शोध काढीत गेला. तेथे शतानीकची भेट झाली. तो भार्गवला म्हणाला–"मी जी पाप-कर्मे केली होती त्यांतले पहिले पाप म्हणजे मी अन्यायाने धन संपादन केले होते आणि दुसरे पाप हे की मी ते धन सुखोपभोग घेणाऱ्या ब्राह्मणांना दान केले."

भार्गवने परत येऊन सहस्रानीकला त्याच्या पित्याने सांगितले ते निवेदन केले. म्हणाला–"महाराज, न्यायाने मिळविलेल्या धनाचेच दान करावे. तसे केल्यास आपले पिता शतानीक यांना उत्तम लोकाची प्राप्ती होईल."

दुसऱ्याच दिवशी सहस्रानीक राजत्याग करून निघून गेला आणि एका मजुरा-प्रमाणे आयुष्य घालवीत त्याने एक वर्ष काढले. अशा तऱ्हेने त्याने जे धन संपादन केले ते घेऊन तो आपल्या राजवाड्यात परतला.

आपल्या त्या अल्प संपत्तीचे दान करीत सहस्रानीक ब्राह्मणांना म्हणाला– "हे दान अगदी अल्पच आहे, परंतु न्यायाने संपादन केलेले आहे. म्हणून आपण हे स्वीकारावे आणि आशीर्वाद द्यावा की माझ्या पित्याला उत्तम लोकाची प्राप्ती होईल." ब्राह्मणांनी ते मान्य केले.

त्यानंतर सहस्रानीकने आपला खजिना उघडवून पित्याने संपादन केलेले सर्व धन गोरगरीब व अनाथांना वांटून टाकले. नंतर त्याने पुन्हां भार्गव ऋषींना बोलावून पिता कोणत्या लोकात वास करीत आहेत, हे पाहून येण्यास विनंती केली.

भार्गव पुन्हां नरकलोकांत गेला. तोंपर्यंत शतानीक पापमुक्त झाला होता. त्याला सुवर्ण रथात बसवून स्वर्गलोकाकडे नेत असल्याचे पाहून भार्गवला परमानंद झाला.

राज्याभिषेक

एका राजाला तीन मुलगे होते. आपल्या मागे कोणाला राज्य द्यावे, हे ठरविलेले बरे, असा विचार करून राजाने प्रत्येक मुलाला एक एक लाख सोन्याच्या मोहरा दिल्या व म्हणाला–"मी या सुवर्णमुद्रा तुम्हांला देतो आहे. जो कोणी यांचा सदुपयोग करून दाखवील त्याला गादी मिळेल. तुम्हांला यासाठी मी सहा महिन्यांचा अवधी देतो."

सहा महिन्यांनंतर राजाने दरबार भरवून तिघां मुलांना हजर राहण्यास कळविले.

थोरला मुलगा म्हणाला–"महाराज, मी आपण दिलेले धन खर्च करून धर्म व शास्त्रविषयांवर ग्रंथ लिहवून घेत आहे. हे ग्रंथ प्रजेला फुकट वाटण्यात येतील."

मधला मुलगा म्हणाला–"महाराज, मी एक नवीन तंत्र शिकून आलो आहे. या तंत्राचा वापर करून राज्यात पाहिजे तेव्हां आणि हवा असेल तेथे पाऊस पाडता येईल. पावसाअभावी होणारे नुकसान कधी होणार नाही. दुष्काळ कायमचा नाहीसा होईल."

सर्वांत धाकटा म्हणाला–"महाराज! मी हे धन खर्च करून सैन्य व सेनापती दोघांना वश करून घेतले आहे. या वेळी माझ्या आज्ञेप्रमाणे आपण बसलो आहो ती जागा माझ्या शिपायांच्या स्वाधीन झाली आहे. म्हणून तुम्ही तावडतोब, माझा राज्याभिषेक करून द्यावा." राजा लगेच आपल्या तिसऱ्या मुलाचा राज्याभिषेक करून मोकळा झाला.

लोभाचे फल

गणूशेटचे किराण्या मालाचे दुकान होते. त्याचबरोबर तो बकऱ्या पाळीत असे. त्याच्या बायकोला सुंदर जरीकाठी साड्या व दागिन्यांशिवाय दुसरे काही सुचत नसे. बकऱ्या विकून जो फायदा होई तो खर्च करून गणूशेट बायकोसाठी साड्या व दागिने खरेदी करीत असे. एकदां कोणता तरी सण आला आणि गणूशेटला बायकोसाठी एक साडी विकत घ्यावी लागली.

तो एक बकरी घेऊन बाजारात गेला. नेमका बाजाराच्या दिवशीच खूप पाऊस पडला. म्हणून बाजाराला फार थोडे लोक आले होते. गणूशेटच्या बकरीला वीस रुपयापेक्षा जास्त किमत द्यायला कोणी तयार नव्हता. तो संध्याकाळपर्यंत चांगली किमत येईल या आशेने बसून राहिला. शेवटी निराश होऊन बकरीला घेऊन घरी निघाला. वाट डोंगराळ होती. गावाजवळ एका वळणावर एक गुहा होती. लोक म्हणत की त्या गुहेत भुते असतात. गुहेजवळ पोचतांच गणूशेटच्या छातीत 'धक धक' होऊ लागली.

गणूशेट झपाझप पावले उचलीत त्या वळणावरून पुढे जाण्याच्या प्रयत्नात होता. त्याच वेळी त्याला ऐकू आले,–"कोण तो? काळोख पडू लागल्यावरही इकडे पाऊल टाकायची तुझी एवढी हिंमत?"

गणूशेट थर थर कांपत म्हणाला–"मी गणूशेट रे, बाबा! माझी बकरी बाजारात विकली गेली नाही. म्हणून तिला परत घरी घेऊन जातो आहे. पुन्हा असा अवेळी या बाजूला येणार नाही, कान धरतो!"

"बकरी माझ्या गुहेत सोडून तू जा आल्या वाटेने. सकाळी येऊन तिची किमत घेऊन जा." हे शब्द गुहेतून गणूशेटला ऐकू आले.

श्री सुधाकर

"वांचलो!" असे मनात म्हणत गणूशेटने बकरीला गुहेत ढकलले आणि तेथून पाय काढला. परंतु घरी जाण्याची गणूशेटमध्ये हिंमत नव्हती. बायकोला काय उत्तर द्यायचे? हा प्रश्न समोर उभा होता. भुताकडून जे मिळेल ते घेऊन गेलो तरच बायको घरात पाऊल टाकू देईल अशी त्याला धास्ती होती.

म्हणून गणूशेट उजाडेपर्यंत कोणच्या तरी ओसरीवर पडून राहिला आणि उजाडल्यावर साहस करून गुहेकडे निघाला.

"बकरीचं मांस फार स्वादिष्ट होतं. ही घेऊन जा तिची किमत!" त्या आवाजापाठोपाठ एक पोटली गुहेतून बाहेर आली व गणूशेटच्या पायांजवळ आदळली. ती घेऊन गणूशेट झपाझप पावले उचलीत घरी निघाला. घरी पोचतांच गणूशेटने दार बंद करून घेतले आणि पोटली जमिनीवर ओतून पैसे मोजू लागला. पन्नास रुपये होते.

"ह्या भिकारड्या बकरीला इतके रुपये देणारा कोण मूर्ख होता हो तो?" गणूशेटच्या बायकोने विचारले.

"हे पहा, मी सांगतो आहे ते या कानाचे त्या कानाला कळतां कामा नये, बरं का?" या शब्दांत बायकोला सावध करून गणूशेटने घडलेली गोष्ट सांगितली.

गणूशेटची बायको म्हणाली–"बरं झालं की, पण तुम्ही सुद्धा ही गोष्ट या कानाची त्या कानाला कळू देतां कामा नये." पण ती स्वतःच गप्प राहू शकली नाही. इतकी महत्वाची गोष्ट पोटात कशी राहणार? तिने शेजारणीला सांगितले. शेजारणीने नवऱ्याला सांगितले. झालं गांवभर ती गोष्ट पसरली.

जे लोक बकऱ्या पाळीत त्यांना परमानंद झाला. ज्यांच्या जवळ बकऱ्या नव्हत्या त्यांनी बकऱ्या विकत आणल्या. सर्व लोक दुसऱ्याची नजर चुकवून आपापल्या बकऱ्या गुहेत पोचवून आले. गणूशेटसुद्धा बायकोच्या आग्रहामुळे आणखी दहा बकऱ्या गुहेत

पोचवून आला. पहाटे गुहेसमोर पंचवीस जण उभे होते. परंतु एकालाही बकरीची किंमत मिळाली नाही. भुताचा आवाजही ऐकू आला नाही.

चांगले उजाडल्यावर सर्व लोक हिंमत करून गुहेत शिरले. परंतु गुहेत एकही बकरी नव्हती. फक्त एक चिट्ठी एका शिळेवर पडलेली दिसली. चिट्ठीत असा मजकूर होता.

"हे पत्र लिहिणारा प्राणी कोणी भूत नसून तुमच्या सारखाच एक मनुष्य आहे. कामासाठी तुमच्या घरी खेटं घालून शेवटी काम न मिळाल्यामुळे निराश झालेला मी रंगा आहे. माझे वडील वारले. माझ्या घरात त्या वेळी फक्त शंभर रुपये होते. ती रक्कम घेऊन मी तुमच्या गावी आलो. तुम्हां लोकांजवळ कामाची भीक मागितली. पण तुम्ही म्हणालात–"तू नवा माणूस आहेस, तुझा विश्वास कसा करणार आणि काम काय देणार?" माझ्याजवळचे अर्धे-अधिक पैसे खर्च झाले होते. दुसऱ्या गावी जाण्याचा विचार करून संध्याकाळी गावाबाहेरच्या या गुहेजवळ आलो व गुहेतच झोपलो. बकरीला घेऊन गणूशेटला घरी परत जातांना पाहून मला एक युक्ती सुचली. तुम्ही माणसावर विश्वास केला नाही, पण एका भुताच्या बोलण्यावर केलात. पण जे भूत मुळातच नसते त्या भुताच्या नावावरच माझे काम झाले. काम करण्याची तयारी दाखवून आलेल्याला एक पैसादेखील देण्याची तयारी न दाखविणाऱ्या तुम्ही लोकांनी एका भुतावर विश्वास केलात तो पैशाच्या आशेने. तुम्ही बकऱ्यांचे कळप आणून दिलेत. तुम्ही दिलेल्या बकऱ्या विकून मी कोणत्या तरी गावी जाऊन व्यापार धंदा करीन आणि तुमचे सर्वांचे पैसे एका वर्षाच्या आत फेडीन. तोंपर्यंत तुम्ही सर्व मला क्षमा करून थोडा धीर धराल, अशी आशा बाळगून मी हे पत्र पुरे करतो."

ते पत्र वाचून व ऐकून सर्व गावकरी थक्क झाले.

सही

सूर्यगड आणि चंद्रगिरी या दोन राज्यांच्या मधल्या जंगलात रंगा नावाचा एक डाकू रहात असे. त्याची दहशत दोन्ही राज्यात होती. त्याचे हेर दोन्ही राज्यांच्या दरबारात होते.

एकदा चंद्रगिरीच्या राजाने सूर्यगडच्या राजाकडे एक लाख मोहोरा कर्जाऊ मागितल्या. सूर्यगडच्या राजाने मान्य केले. दुसऱ्याच दिवशी चंद्रगिरीचा खजिनदार सूर्यगडला कर्जाची रक्कम आणायला निघणार असल्याचे रंगाला कळले. ती बातमी कळतांच रंगा चंद्रगिरीच्या एका विद्वान कुलगुरूकडे गेला आणि खजिनदाराची सही शिकवून द्यायला सांगितले. सुरा दाखवून शेवटी कुलगुरूने रंगाला खजीनदाराची सही करायला शिकविले.

दुसऱ्या दिवशी ठरल्याप्रमाणे चंद्रगिरीचा खजिनदार काही सैनिकांबरोबर जंगलाच्या वाटेने सूरजगडला निघाला आणि रंगाच्या हाती कैद झाला. खजिनदाराजवळ राजाची मुद्रा असलेला लखोटा होता. त्यात राजाने कर्जरोखा लिहून सही केली होती. रंगाने खजिनदाराला व त्याच्या सैनिकाला कैद केले होतेच. त्याने स्वतः खजिनदाराची वस्त्रे धारण केली आणि शिपायांचा पोशाख आपल्या साथीदारांना घालायला सांगून सूर्यगडला गेला. सूर्यगडच्या राजाने चंद्रगिरीच्या राजाचे पत्र वाचून रंगाला एक लाख मोहरा मोजून दिल्या आणि पावती लिहून घेतली.

रंगाने सही करून मोहारा घेतल्या, परंतु सूर्यगडच्या राजाने त्याला कैद केले.

कारण रंगाने खजिनदाराच्या सहीच्या जागी स्वतःचेच नाव लिहिले. कारण कुलगुरूने रंगाला खजिनदाराची म्हणून सांगून त्याच्याच नावाची सही शिकविली होती.

उदरनिर्वाह

एका राजधानीच्या शहरात एक सुशिक्षित तरुण रहात असे. तो अत्यंत गरीब होता. त्याने राजदरबारात नोकरीसाठी खूप खटपट केली. परंतु त्याला राजाचे दर्शन सुद्धा मिळाले नाही.

माणसाला जगण्यासाठी उदरनिर्वाहाचे एखादे साधन पाहिजेच! जगात ज्या अनेक विद्या व कला आहेत त्यांचा उपयोग मुख्यत: उदरनिर्वाहासाठीच जास्त असतो. असा विचार करून तरुणाने काही ठरविले.

एके दिवशी राजधानी बाहेर एका झाडीच्या जवळ त्याला दोन तीन समाधी दिसल्या. त्यांच्या चारी बाजूला वारुळे होती आणि रानटी झाडे उगवली होती. ते दृश्य पाहून त्या माणसाच्या मनात एक विचार आला. त्याने त्या समाधींच्या चारी बाजूचे रान गवत काढून तिथली जागा साफ केली, शेणाने ती जागा सारवून रांगोळी काढली, समाधीवर तुळशीची झाडे लावली आणि समाधीवर फुले वाहून त्यांची दररोज पूजा करू लागला.

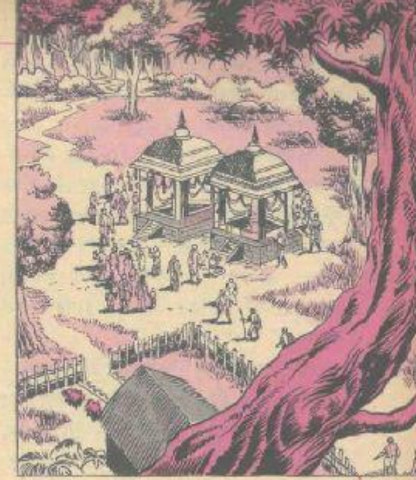
गावातले लोक देवळात जातां येतां किंवा परगावी कोठे जातांना त्या समाधीं-कडे आश्चर्यचकित होऊन पहात. काही लोक तेथे काही वेळ थांबत व समाधींच्या शेजारीच एक माणसाला कुटीर बांधून रहात असलेला पाहून विचारीत की कोणाची समाधी आहे? ती व्यक्ती उत्तर देई.

"या समाधी आपल्या महाराजांच्या पूर्वजांच्या आहेत. कोणी पहात सुद्धा नाही, इकडे. माझ्या मनात महाराजांच्या पूर्वजां-विषयी अपार आदर आहे. म्हणून मी या समाधींचा जीर्णोद्धार करून ह्यांची पूजा करतो आहे!"

त्या सुशिक्षित माणसाच्या तोंडचे ते शब्द ऐकून लोकांना ते खरे वाटू लागले कारण त्याने समाधीवर चुना लावून त्या स्वच्छ पांढऱ्या करून ठेवल्या होत्या. त्यांच्यावर तुळशीची झाडे होती व दररोज दिवा लागत होता. या खरोखरीच राजवंशीयांच्या समाधी नसतील तर हा माणूस इतक्या श्रद्धा भक्तिपूर्वक पूजा कां करीत राहिला असता?

हळूहळू गावातल्या लोकांची श्रद्धा व भक्ती त्या समाधीवर बसू लागली व दिवसेदिवस वाढू लागली. देवाच्या दर्शनाला लोक जातात तसे लोक या समाधीच्या दर्शनास नित्यनियमित जाऊ लागले. ते समाधीवर दिवा लावायला तेल व पैसे देऊ लागले. काही जण तर समाधींना प्रदक्षिणा घालून नवस करू लागले.

त्या सुशिक्षित व्यक्तीने सांगायला सुर-वात केली की जे लोक नवस करतात त्यांना नवसाचे फळही मिळत असल्याचे दिसून आले आहे. त्या समाधींची जागा हळूहळू तीर्थस्थान झाली. परगांवचे लोकही नवस करायला येऊ लागले.

राजाच्या कानावर ही गोष्ट गेली. राजाने आपल्या प्रधानाला आज्ञा केली की तज्ज्ञांना नेमून चौकशी करावी की या समाधी खरोखरच राजवंशाच्याच आहेत की आणखी कोणाच्या. जर राज-वंशाच्याच आहेत तर इतके दिवस त्यांच्या-कडे दुर्लक्ष कसे काय झाले?

प्रधानाने समाधींविषयी बारकाईने चौकशी करण्यासाठी काही हुशार व्यक्तींना नेमले. त्या तज्ज्ञांनी सर्व चौकशी करून समाधींची पाहणी केली. समाधी स्वच्छ धुवून पुसून पाहाल्यावर समाधींवर दोन नावे व राजमुद्रा अंकित असल्याचे आढळून आले.

राजाने आपला वंशवृक्ष काढून शोध करायला आज्ञा केली आणि आश्चर्य म्हणजे असे आढळून आले की जी दोन नावे समाधींवर दिसली त्या दोन्ही व्यक्ती महाराजांच्या वरच्या चौदाव्या पिढीतल्या होत्या. ती पतीपत्नींची नावे होती. त्या'

श्री ग. शं. सुलाखे

जोडप्याने त्या देशावर राज्य केले होते व त्यांची राजमुद्रा समाधीवरच्या राजमुद्रेसारखीच होती.

राजाच्या मनांत त्या शिक्षित तरुणाविषयी आदर वाढला. या तरुणाने केवढे मोठे ऐतिहासिक कार्य केले असे वाटून राजाने त्याचा सत्कार करायचे ठरविले. त्याला बोलावून विचारले–"या समाधी राजवंशाच्या आहेत हे तुम्हांला कसे कळले?"

त्या तरुणाने खरे तेच सांगितले. म्हणाला–"उदरनिर्वाहाला एक मार्ग काढण्याच्या प्रयत्नात असतां सरकारी नोकरी मिळणे अशक्य आहे, हे लक्षात आल्यावर फिरत-फिरत या समाधींजवळ आलो व लोकांच्या मनांत भक्ती उत्पन्न होण्यासाठी सर्व प्रयत्न केले. माझ्या प्रयत्नास यश आले. आपण समाधींच्या पूर्व इतिहासाची चौकशी करविलीत. योगायोगाने ह्या समाधी राजवंशाच्याच ठरल्या. मला ते पूर्वी मुळीच माहीत नव्हते. मी इतके शिक्षण घेतले, पण उदरनिर्वाहाला त्या शिक्षणाचा मुळीच उपयोग झाला नाही. परंतु माझ्या या युक्तीचा परिणाम लोकांच्या मनावर झाला व उदरनिर्वाहाचा मार्ग निघाला."

राजा म्हणाला–"तुझे सर्व अपराध क्षम्य आहेत. तू उदरनिर्वाहासाठी लोकांना या रूपे धोका दिलास हे खरे असले तरी लोकांच्या मनात आमच्या राजवंशाबद्दल भक्तिभावना निर्माण करू शकलास. शिवाय कोणाला माहीत नसलेले एक ऐतिहासिक सत्य जगाच्या नजरेसमोर आले. आमचे पूर्वज इतके थोर होते याची माहिती मिळविण्यासाठी जे शोधकार्य झाले त्याला निमित्त तूच झालास म्हणून तुझे सर्व अपराध माफ करून तुला मी आपला दरबारी म्हणून नेमीत आहे व तुला व तुझ्या कुटुंबाला पिढ्यानुपिढ्या पुरेल एवढी जहागीर ही लिहून देत आहे."

याला म्हणतात योगायोग. अनपेक्षितपणे माणसाचे भाग्य कसे उदयास येते त्याचे हे एक सुंदर उदाहरण आहे.

अर्धा बांटा

एकदा एक व्यापारी आठवड्याच्या बाजाराला निघाला. वाटेत त्याला एक मजूर भेटला. त्याचे नाव सदू. त्यादिवशी व्यापाऱ्याला पुष्कळ फायदा झाला. व्यापाऱ्याला वाटले की उजाडताच सदू गडी भेटला म्हणून इतका फायदा झाला. म्हणून त्याने स्वखुशीने सदू गड्याला थोडे बक्षिस दिले. ती गोष्ट सदू गड्याच्या मनात हाव उत्पन्न करण्यास कारण झाली. तो दररोज त्या व्यापाऱ्यासमोरून जाऊ लागला आणि आश्चर्य म्हणजे व्यापाऱ्याला फायदा होई व सदूला बक्षिस मिळे.

सदूला वाटू लागले की त्याच्या मुळेच व्यापाऱ्याला फायदा होतो आहे. एके दिवशी तो व्यापाऱ्याच्यासमोर आला नाही. त्यादिवशी व्यापाऱ्याला फायदा झाला नाही

एके दिवशी सदूने व्यापाऱ्याला भेटून म्हणाला–"माझ्यामुळे तुम्हांला पुष्कळ फायदा होतो आहे. आपण पाटलासमोर मान्य करावे की मी तुमच्यासमोर आल्यावर जो फायदा होईल त्यातल्या अर्ध्या वांट्यावर माझा हक्क राहील. व्यापाऱ्याने पाटलासमोर ते मान्य केले.

एके दिवशी अचानक पाऊस पडला आणि व्यापाऱ्याचे फार नुकसान झाले. व्यापाऱ्याने ती गोष्ट पाटलाला कळविली व सदूकडून नुकसान भरपाई मिळाली पाहिजे असे निवेदन केले. पाटलाने ती मागणी न्याय्य मानून सदूकडून तोट्याचा अर्धा बांटा सदूकडून देवविला.

जावे त्याच्या वंशा

रामजी पाटलाच्या घरी गाड्या भरभरून भाताची पोती येत असलेली पाहून रामजीच्या मुलाला शेजारचा गोपू पोटात गोळा आल्यासारखा हेवा करीत म्हणाला– "अरे लखू, तुम्ही म्हणजे काय, बादशहा आहां बादशहा! तुम्हांला कोणत्या गोष्टीची कमतरता व उणीव? घरात धान्याची कोठारं भरलेली, दुधादह्याची नदी वाहते आहे आणि वर रहायला एक राजवाडा!"

रामजीचा मुलगा लखू हसत म्हणाला– "अरे गोपू, तू तरी घरात रिकामटेकडा बसलेला असतोस, आमच्या बरोबर कां नाही येत शेतावर काम करायला? दररोज तीन रुपये मजुरीचे मिळतील."

दररोज तीन रुपये मिळण्याची गोष्ट ऐकून गोपूच्या तोंडाला पाणी सुटले. उन्हाळा संपत आला होता व मृग नक्षत्र तोंडावर होते. शेतात पालापाचोळा व शेणखताच्या गाड्या पोचवायची वेळ होती. गोपूला दोन दिवस ते काम करावे लागले.

छत्री घेऊन उन्हात तो काम करवून घेऊ लागला. दोन दिवसांची मजुरी सहा रुपये लखूने गोपूला दिली. त्याच बरोबर दुपारी शेताच्या बांधावर त्याला नोकराने एका शहाळ्याचे पाणी पाजले. म्हणून गोपूला शेतावरचे काम फार सोपे वाटले.

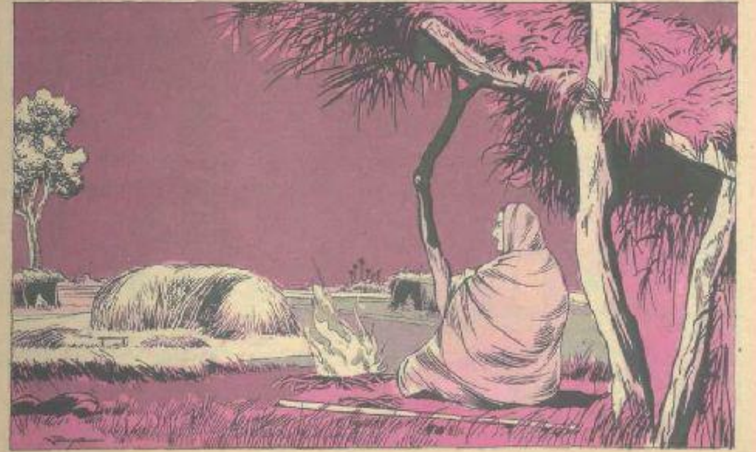
दोन तीन आठवड्यांनी पावसाच्या पाण्याने व पाटाच्या पाण्याने शेते तुडुंब भरण्यात आली आणि शेत नांगरण्याची वेळ आली. रामजी पाटलांनी गोपूला बोलवून ते काम करवून घ्यायला नेमले. गोपू शेतात निघाला तेव्हां मुसळधार पाऊस पडू लागला. बांधावरून शेतावर जातांना दोन तीनदा पाय सरकून गोपू चिखलात पडला. दुसऱ्या दिवशी तो छत्री व काठी घेऊन मुश्किलीने शेतात पोचला. पावसाळ्याचे दिवस होते, केव्हां पाऊस पडेल, सांगणे शक्य नव्हते. ते काही असो, एक आठवडाभर चिखलात व पावसात काम करून शेवटी शेत नांगरण्याचे काम कसे–बसे पुरे झाले.

त्यानंतर काही दिवसांनी तीन दिवस दररोज शंभर मजुरांकरवी त्याला पेरणीची कामे करवून घ्यावी लागली. त्याला सकाळी नऊ वाजतां शेतावर जावे लागे आणि दिवे लागणीलाच घरी परतणे शक्य होई. रामजी पाटलांनी गोपूला एकूण दहा दिवसाची मजुरी तीस रुपये दिली.

पाण्यात व चिखलात काम करावे लागल्यामुळे गोपूच्या पायाला चिखल्या झाल्या. बोटांच्या बेचकांना खाज सुटली. पडसें झाले व खोकल्याबरोबर त्याला तापही आला.

रामजी पाटलाने नवीन तऱ्हेचे बियाणे वापरून रोपांची लावणी केली होती. म्हणून नव्वदाव्या दिवशीच कापणी करावी लागली. कापणीच्या वेळी पुन्हां गोपूला रामजी पाटलांनी कामाला बोलविले. रात्री खळ्यातून भाताची चोरी होऊ नये म्हणून शेतावर झोपडे बांधून त्यात पाहारा द्यावा लागे.

हिवाळा सुरू झाला होता. आंग फाटू लागले होते. शिवाय झोपडीत धुके व गार वारे येत. हातापायांची बोटे आखडून जात. पोटऱ्यात गोळा येई. लागोपाठ आठ

श्री न. र. नखाते

दिवस कापणीचे काम चालू होते. गोपूला चोवीस रुपये मजुरीचे मिळाले.

गोपूला आता कळू लागले की गाडया भरभरून येणाऱ्या धान्याच्या पोत्यांच्या मागे किती मेहनत व काबाडकष्ट आहेत. नुसते पाहाणी करणाऱ्या त्याच्यासारख्यांना इतके कष्ट सोसावे लागत आहेत तर प्रत्यक्ष काम करणाऱ्या मजुरांना व शेतकऱ्यांना किती कष्ट करावे लागत असतील!

एके दिवशी रात्री एक चोर शेतात शिरला व शेतात कापणी झाल्यावर पडून असलेले पीक पळवून नेऊ लागला. त्याने त्या पूर्वी चार भाताची पोतीच चोरून दूर नेऊन ठेवली होती. परंतु ते कळल्यावर रामजी पाटलाने व मजुरांनी चोराचा पाठलाग केला. चोर पोती टाकून पळून गेला.

खरोखरी तो चोर नव्हताच. गोपूला कळावे म्हणून लखूने काही जणांना नेमले होते.

शेवटी भाताची पोती घरी आली. भात कोठारात व कणग्यांत भरून ठेवण्यात आले. लखूने गोपूला विचारले–"काय रे गोपू! कशी वाटली शेतकीची कामे? गेल्या वर्षी तू काय म्हणाला होतास आठवते का?"

गोपू म्हणाला–"पोती भरभरून गाडया तुझ्या दारासमोर येतांना पाहून मला त्यावेळी हे नाही कळले की या पिकाच्या मागे इतकी मेहनत आहे. तुझ्या कृपेने माझे डोळे उघडले व मला कामाची संवय लागली. कष्टाचे फळ किती गोड असते हेही कळले."

लखू स्मित करून म्हणाला–"बाबारे, दुरून डोंगर साजरे दिसतात. आतां कळले ना की 'जावे त्याच्या वंशा तेव्हां कळे' ही जुनी म्हण कशी खरी आहे ती!"

त्यानंतर गोपू गावातल्या श्रीमंत शेतकऱ्यांची शेते खंडाने घेऊन शेतकीची कामे करू लागला. आणि आपल्या पायावर उभा राहून एक सधन शेतकरी झाला.

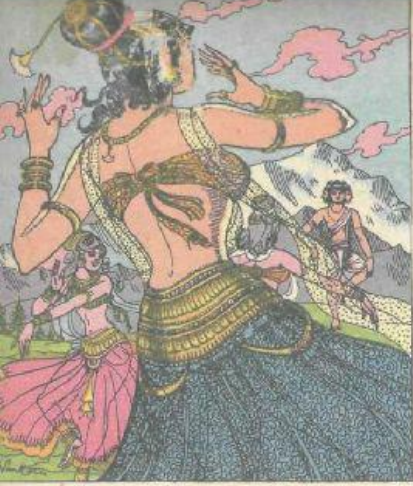

फार प्राचीन काळी त्वष्ट्र प्रजापती नावाचा देवामध्ये एक श्रेष्ठ तपस्वी होऊन गेला. तो इंद्राचा द्वेष करी. त्याने त्रिशिर, म्हणजे तीन डोकी असलेल्या विश्वरूप नावाच्या एका राक्षसाची सृष्टी केली. विश्वरूप जसजसा वाढत गेला तसतसा आपल्या तिन्ही तोंडाचा निरनिराळ्या प्रकारे उपयोग करू लागला. त्याच्या त्या अद्भुत शक्तीची ऋषिमुनीही वाखाणणी करू लागले. तो एका तोंडाने वेदपठन करी. दुसऱ्या तोंडाने सोमरस पिई आणि तिसऱ्या तोंडाने जगात जे काही घडत होते ते शिकून घेई.

या विश्वरूपाने पंचाग्नि तपश्चर्याही केली. हिवाळयात थंडगार पाण्यात एका पायावर व उन्हाळयात पंचाग्नींच्या मध्ये उभा राहून निराहार तपश्चर्या करीत असलेल्या विश्वरुपाला पाहून इंद्रासन डोलू लागले. इंद्राने त्याची तपश्चर्या भंग करण्याचे ठरवून रंभा, ऊर्वशी व मेनकेला बोलावून आज्ञा केली–"अप्सरा–हो, तो तीन डोकी असलेला विश्वरूप माझे आसन बळकावण्यासाठी तपश्चर्या करीत आहे. तेव्हां तुम्ही त्याची तपश्चर्या भंग करा. मला तुम्ही एवढी मदत केलीच पाहिजे. आपल्या नृत्य, गायनादि कलांचा उपयोग करून त्या विश्वरूपाला कामदेवाच्या जाळयात फसवा."

स्वतः इंद्राला दीन शब्दात वाणीने बोलत असलेला पाहून अप्सरा त्याला म्हणाल्या–

"आम्ही लगेच जातो आणि आपल्या सौंदर्याने व विविध कलांचा उपयोग करून त्या विरूपाक्षाला वश करून घेतो." त्या सांगून त्या विश्वरूपाच्या आपल्या दिशेने निघाल्या. अप्सरा नाचतगात व चित्र विचित्र अभिनय करीत येत असलेल्या पाहूनही विश्वरूपाने मुक्या, बहिऱ्या व आंधळ्यासारखा अभिनय केला. त्याचे मन विचलित झाले नाही.

अप्सरा काही दिवस गात नाचत राहिल्या. परंतु विश्वरूपाचे मन विचलित करू शकल्या नाहीत. त्या आश्चर्य चकित होऊन इंद्राकडे परत जाऊन म्हणाल्या– "आमचे सर्व प्रयत्न त्या मुनीसमोर फुकट गेले. आम्ही त्याला वश करण्यासाठी अनेक उपाय केले, पण त्याचे मन थोडेसुद्धा ढळले नाही. बरं तर बरं, त्याचा शाप लागल्याशिवाय आम्ही सुखरूप परतलो."

इंद्राने त्या थोर विश्वरूपाचा वध करण्याचे ठरविले. परंतु ते केवढे घोर पातक आहे याचा त्याने विचारही केला नाही. तो ऐरावतावर बसून विश्वरूप तपश्चर्या करीत तेथे आला आणि समाधिस्थ स्थितीतच विश्वरूपावर वज्रायुधाचा प्रयोग केला आणि त्याला ठार केले.

देवेंद्राचा हा अत्याचार ज्या मुनींनी प्रत्यक्ष डोळ्यांनी पाहिला ते म्हणू लागले– "देवेंद्राची बुद्धी फिरली आहे की काय? इतक्या थोर पुण्यवान पुरुषाचा त्याने असा क्रूरपणाने वध करावा! याचा परिणाम याला नक्कीच भोगावा लागेल."

विश्वरूपाचा वध करून इंद्र घरी निघून गेला. परंतु त्याच्या मनात एक शंका राहून गेली. मेलेला विश्वरूप पुन्हा जिवंत तर होणार नाही ना? कारण वज्रायुधाचा प्रहार होऊन तो मेला होता, तरी त्याच्या चेहऱ्यावर तेज झळकत होते.

ती शंका मनात होती म्हणून इंद्राने विश्वकर्म्याला सुताराला (बोलाविले?) व म्हणाला–"विश्वरूप मेला असला तरी जिवंत असल्यासारखे त्याच्या चेहऱ्यावर

तेज झळकत आहे. म्हणून तू जाऊन त्याचे डोके कापून टाक."

ते ऐकून सुतार (विश्वकर्मा?) म्हणाला– "हे काय म्हणतां? अहो, तो वज्रायुधाच्या प्रहारामुळे मेला आहे. मेलेल्याला पुन्हां मारण्याचं पाप करू म्हणतां? आपण निष्कारण इतक्या थोर पुरुषाचा कां वध केलात, हे नाही मला कळले. तो मेल्यावर त्याचा शिरच्छेद करण्याची गरजच काय? शिवाय तुम्हांला याची एवढी भीती वाटण्याचे कारणच काय?"

"हा फक्त एक मुनीच नाही, माझ्या शत्रूसुद्धा आहे. शत्रूचा वध करावा अशी नीती आहे, म्हणून मी त्याचा वध केला. मेलेला असूनही तो जिवंत असल्यासारखा दिसतो आहे. अग्नी, ऋण आणि शत्रू यांचा अंशही राहू देता कामा नये अशी नीती आहे ना?" इंद्र म्हणाला.

"हा निरपराधी व ब्रह्मतेज असलेला असतां त्याचा तू वध केलास याबद्दल तुला ब्रह्महत्येचे पाप लागणार नाही का?" विश्वकर्म्याने विचारले.

"मला शत्रू जिवंत राहला तर त्याची भीती वाटते, ब्रह्महत्येच्या पापाची भीती तेवढी वाटत नाही. त्या पापातून काहीतरी करून मुक्ती मिळेल; परंतु शत्रू जिवंत राहिला तर मात्र सुटका नाही! म्हणून

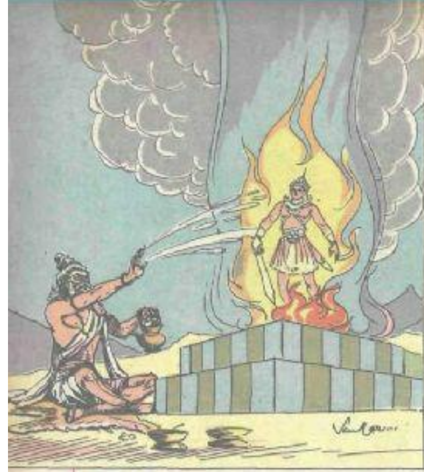

शत्रूचा नाश करण्यासाठी कोणतेही पाप करावे लागले तरी ते करणे भाग आहे!" इंद्र म्हणाला.

"असले पापकर्म करण्यास तू लोभाला बळी पडलास असे वाटते. मला तसा लोभ नाही, मग मी हे असले कृत्य कशासाठी करायचे?" विश्वकर्म्याने विचारले.

"यापुढे तुला मी यज्ञभाग देत जाईन. यज्ञात पशुबली दिल्यावर त्याचे डोके तुला मिळेल." इंद्र म्हणाला.

"ते ऐकल्यावर सुताराने आपल्या कुऱ्हाडीने विश्वरूपाची तिन्ही डोकी कापली. विचित्र गोष्ट अशी की ती डोकी जमिनीवर पडली तेव्हा, प्रत्येक डोक्याच्या तोंडातून

असंख्य पक्षी बाहेर येऊन उडून गेले. वेदपाठ करणाऱ्या तोंडातून कपिजल नावाचे पक्षी, चतुर्दशलोकांचे निरीक्षण करणाऱ्या डोक्यातून तितर पक्षी व सोमरस पिणाऱ्या तोंडातून चिमण्या बाहेर पडल्या.

आपले काम आता संपले असे मनाचे समाधान करून घेऊन इंद्र ब्रह्महत्येच्या पातकाचे प्रायश्चित करण्याच्या प्रयत्नाला लागला.

आपल्या मुलाचा इंद्राने वध केला असल्याचे त्वष्ट्र प्रजापतीला कळल्यावर तो देवांना म्हणाला–"ऐकलंत का रे, माझ्या मुलाने कोणतेही पाप आयुष्यभरात कधी केले नाही. असे असून या इंद्राने त्याचा वध केला. तर मग मी या इंद्राचा सर्वनाश करण्यासाठी एका अति बलिष्ठ मुलाची सृष्टी करीत आहे!" असे सांगून त्वष्ट्र प्रजापतीने अथर्वण मंत्रांचा जप करून अग्नी पेटविला आणि अग्नीलाही निष्प्रभ करणाऱ्या एका मुलाची सृष्टी केली.

त्वष्ट्र त्याला म्हणाला–"फक्त जन्माला येऊन भागणार नाही, तू तत्काळ वाढून मोठा हो आणि त्या इंद्राचा वध कर." त्याने आपल्या मुलाला अशी आज्ञा केली.

पाहता पाहता तो मुलगा पर्वताएवढा वाढला आणि प्रत्यक्ष मृत्यूचा अवतारच वाटू लागला. तो देवांना धडकी बसेल अशा आवाजात गरजला–"माझे नाव काय? माझी सृष्टी कशासाठी केलीस? तुला कसले दुःख व त्रास आहे? तुझ्या मनात जी इच्छा असेल ती सांग, मी ती पूर्ण करीन. जो पित्याची इच्छा पूर्ण करीत नाही त्या मुलाहून नीच आणखी कोणी नाही!" त्याने या शब्दात पित्याला विचारले.

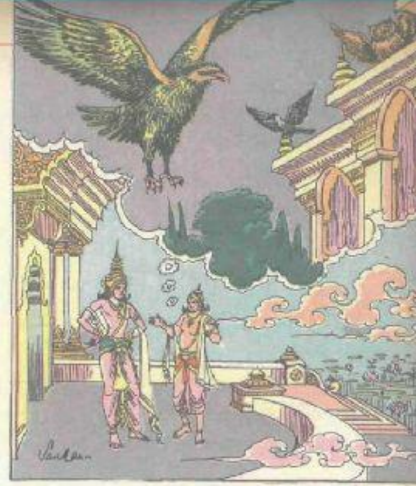
तेव्हा त्वष्ट्र म्हणाला–"तुझे नाव वृत्र आहे. वेदवेत्ता आणि तीन तोंडे असलेला असा विश्वरूप नावाचा तुझा थोरला भाऊ होता. इंद्राने त्याचा वध केला. त्या इंद्राचा वध करण्यासाठी तुझा जन्म झाला आहे. ते काम तू कर!" असे आपल्या मुलाला

सांगून त्वष्ट्राने निरनिराळ्या आयुधांची निर्मिती करून त्याला दिली आणि एक रथ दिला आणि एका सुमुहूर्तावर ब्राह्मणांकडून त्याला आशीर्वाद देववून इंद्राचा वध करण्यासाठी पाठविले.

ते वृत्त इंद्राला लगेच कळले. "त्वष्ट्र प्रजापतीने आपला वध करण्यासाठी पर्वताकार वृत्राची सृष्टी केली आहे. तो महाबलशाली राक्षसांचे सैन्य घेऊन स्वर्गावर स्वारी करायला येत आहे." ही बातमी दूतांनी इंद्राला येऊन कळविली. परंतु ज्या देवांनी स्वतः वृत्राला पाहिले होते आणि घाबरून पळून आले होते ते इंद्राला म्हणाले–"देवेंद्रा! अत्यंत भयंकर असे अपशकुन आपल्या राजधानीत दिसत आहेत: घुबडे व गिधाडे ओरडू लागली आहेत· घरांवर राक्षसांचा ओरडा ऐकू येतो आहे. बायकांना दुःस्वप्ने पडू लागली आहेत."

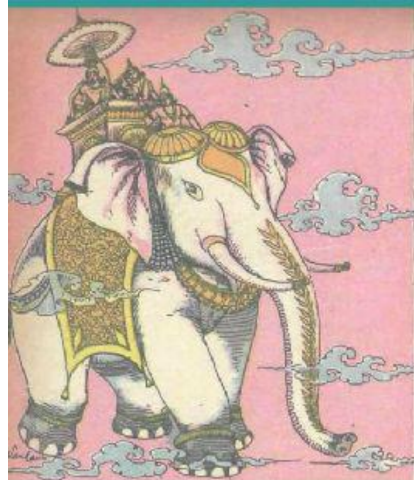
त्या अपशकुनाची गोष्ट ऐकून इंद्राने बृहस्पतीला विचारले–"या अपशकुनांना दूर करायला शांत वगैरे काही आहे का?"

"एका अत्यंत पुण्यवान व निरपराधी श्रेष्ठ मुनीचा वध केल्यावर शुभ असे काय होणार? त्या पापाची फळे भोगल्याशिवाय तुला मुक्तता मिळेल असे वाटले का तुला? काही काम करावयाचे झाल्यास प्रथम साधक-बाधक गोष्टींचा विचार करून मग

करावयाचे असते, नाही तर आयुष्यभर कष्टच सहन करावे लागतात तू लोभा मोहाला वश होऊन ब्रह्महत्येचे पाप केलेस. मोठमोठ्या पापपुण्याची फळे तत्काळ भोगावी लागतात. इतरांना त्रास देणाऱ्याला कधी सुख मिळत नाही. तुझ्यावर संकट येऊन कोसळले आहे. हा वृत्र महापराक्रमी आहे. सहजी मरणार नाही. त्वष्ट्राने त्याला अनेक आयुधेही दिली आहेत. त्यांपैकी एकाचीही बरोबरी तुझे वज्रायुध करू शकणार नाही." बृहस्पती म्हणाला.

देवेंद्राचा वध करण्यासाठी वृत्र येत असल्याचे ऐकून मुनी, यक्ष व देव पळून गेले. त्या सर्वांना पळून जात असलेले

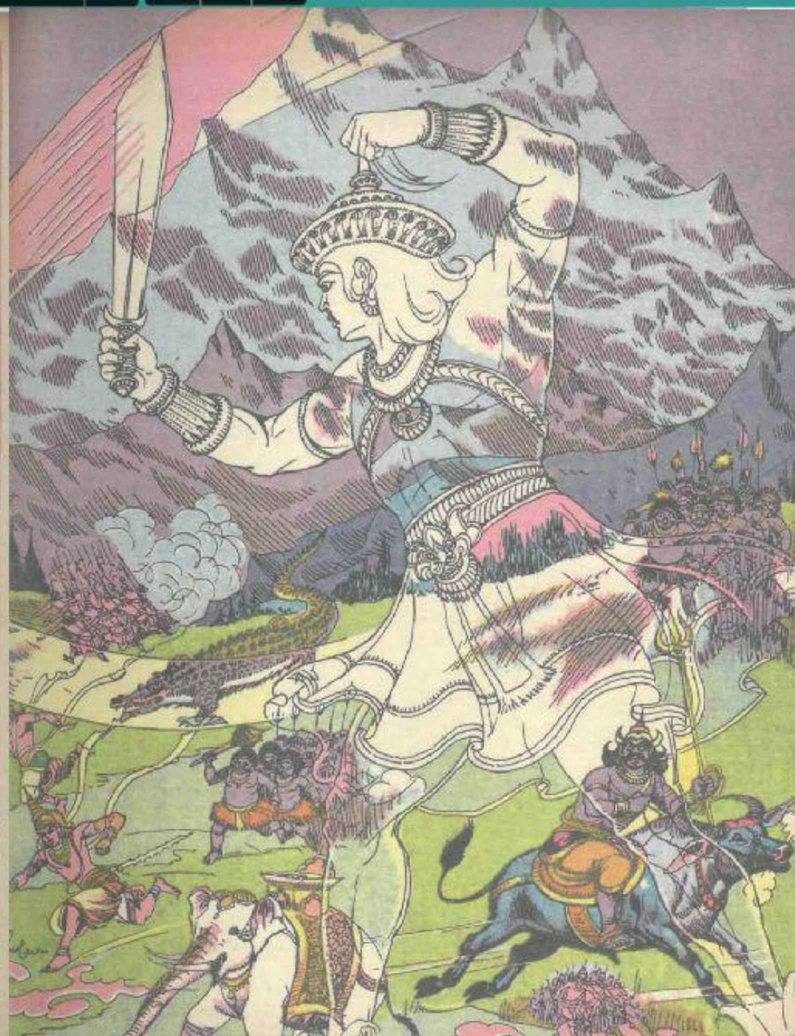

पाहून इंद्राला फार वाईट वाटले. तो आपल्या सेवकांना बोलावून म्हणाला– "रुद्रांना, आदित्यांना, वसूंना आणि दिक्पालकांना विमानातून युद्धासाठी तयार होऊन यायला बोलवा."

असे सांगून इंद्राने आपल्या ऐरावतावर बृहस्पतीला बसवून घेतले आणि युद्धाला निघाला. त्याच्या पाठोपाठ देव आपापल्या शस्त्रास्त्रासह निघाले. वृत्रासुरही दानवांचं सैन्य घेऊन युद्धाला आला. दोन्ही सैन्ये मानस सरोवराच्या उत्तरेकडील पर्वतांवर समोरासमोर येऊन उभी राहिली.

शंभर वर्षे युद्ध चालू होते. त्यामुळे त्रिलोकाला त्रास सोसावा लागला. सर्वात प्रथम वरुण पळाला. त्यानंतर क्रमाने वायुगण, यम आणि तेजोहीन झालेला अग्नी निघून गेले. इंद्राला सुद्धा पळून जाण्याशिवाय मार्ग उरला नाही. स्वर्गलोक जिंकून वृत्रासुर आपल्या वडिलांकडे जाऊन नमस्कार करून म्हणाला–"सर्व देव व देवराज इंद्र रणांगणावरून भयभीत होऊन पळून गेले. भित्रे म्हणून मी त्यांचा वध केला नाही. इंद्र कापुरुषासारखा रणांगणावरून पळून गेला, परंतु मी त्याच्या ऐरावताला घेऊन आलो आहे. तुम्हांला ही माझ्या तर्फे एक भेट म्हणून मी देतो. आतां काय करायचे, सांगा. किती कष्टाचे काम असले तरी ते मी करीन."

त्वष्टा आपल्या मुलाला भेटून आनंदाने म्हणाला–"बाळा रे, तुझा हा पराक्रम अद्वितीयच होय. आतां मी वर मान करून चार लोकांत हिंडू फिरू शकेन. माझ्या मनातले दु:ख नाहीसे झाले. मनाचे समाधान झाले. आता पुढे तू काय करावयाचे आहे ते मी सांगतो. इंद्राचा विश्वास नाही. तो अनेक डावपेच टाकील, इंद्रजाल करील. पण तू तिकडे लक्ष देऊ नकोस व ब्रह्मदेवाचे स्मरण करून तपश्चर्या कर आणि अमरत्वाचा वर घेऊन इंद्राची घमेंड उतरव. तपश्चर्येने प्राप्त न होणारी एकही वस्तू नाही. त्या दुष्टाने निष्कारण माझ्या मोठ्या

मुलाचा वध केला त्याचे दु:ख मनात कायमचे राहून गेले आहे. त्या इंद्राचा शेवट झाला पाहिजे."

वृत्रासुर पित्याचे आशीर्वाद घेऊन गंधमादन पर्वतावर गेला व नित्यनियमितपणे गंगास्नान करून दर्भासनावर बसून कोणत्याही प्रकारचा आहार न घेता योग करू लागला. गंधमादन पर्वतावरच्या ऋषीमुनींनाही आश्चर्यचकित करून घोर तपश्चर्या करू लागला.

इंद्र जास्तच घाबरून गेला. वृत्रासुराचा तपोभंग करण्याचे ठरविणे एवढेच काय ते त्याला शक्य होते. त्याने अप्सरांना पाठविले. परंतु त्यांचे सर्व प्रयत्न वृथा गेले. त्या इंद्राकडे परतल्या व वृत्रासुराचा तपोभंग करणे त्यांना शक्य नसल्याचे त्यांनी सांगितले.

ब्रह्मदेव वृत्रासुराच्या तपश्चर्येवर प्रसन्न होऊन प्रगट झाला व म्हणाला–"वृत्रा! आपली तपश्चर्या पुरी कर आणि तुला काय हवे ते मागून घे!"

वृत्रासुर दोन्ही हात जोडून इंद्रासमोर उभा राहिला व म्हणाला–"देवाधिदेवा! मी इंद्रपद मिळविले व त्याचा मला फार आनंद झाला. त्याहून जास्त आनंद आज तुझ्या दर्शनाने प्राप्त झाला. मी धन्य झालो! तू मी मागेन तो वर देणार असशील तर मला हा वर दे की कोणत्या धातूच्या लाकडाच्या किंवा बांबूच्या अगर वेताच्या आणि इतर शस्त्रांनी मला मरण येणार नाही असा वर दे. त्याच बरोबर युद्ध वाढत जाईल तसतसे माझे बळही वाढत जाईल, असा वर दे."

ब्रह्मदेवाने त्याने मागितले तसे वर दिले आणि निघून गेला.

वृत्रासुर आनंदाने आपल्या पित्याकडे निघून गेला आणि घडलेले वृत्त सांगितले.

"बाबारे! शुभं अस्तु! तुझे शुभच होईल. तुझा मोठा भाऊ विश्वरूप याचा निष्कारण वध करून इंद्राने ब्रह्महत्येचे पाप केले आहे. तेव्हां आतां तू निर्भय होऊन त्याचा वध कर." त्वष्ट्रा म्हणाला.

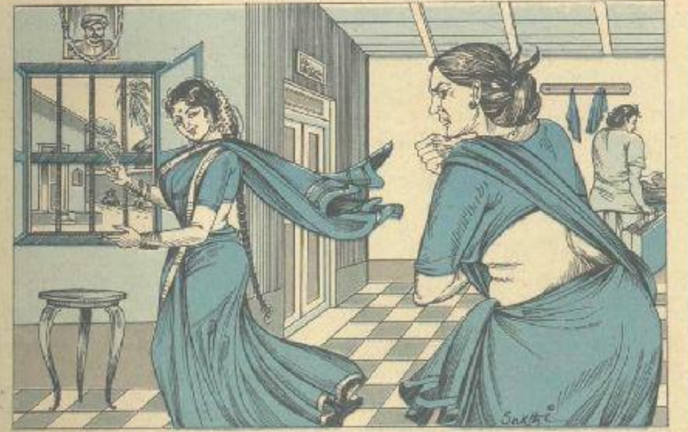
सासुबाईंची खोली

रामजीने रामपूर गावच्या पाटीलाचे शेत खंडाने करीत हळूहळू बरेच पैसे जमविले व एक वाडा बांधायचे ठरविले. त्यावेळी घरात कोठेकोठे कशा खोल्या असाव्या याविषयी रामजी व त्याची बायको सुशीला बोलत असतां तिने सासुबाईंसाठी एक निराळी खोली असावी असे सुचविले व वाड्याच्या एका कोपऱ्याच्या बाजूची एक जागा दाखविली. ते आवडले नसूनही बायकोचे मन राखण्यासाठी रामजीने होकार देऊन तशी एक खोली बांधली.

परंतु घर बांधून व्हायच्या आधीच रामजीची आई वारली. तिच्यासाठी बांधलेली खोली तशीच पडून राहिली. पाटलाने, शेत खंडाने करून रामजीने एवढा मोठा वाडा बांधला तर शेत खंडाने न देतां स्वत:च पीक काढायचे ठरविले. लहानलहान शेते खंडाने करणे पसंत नव्हते म्हणून रामजी वाडा भाड्याने देऊन परगावी निघून लागला.

काही काळ लोटल्यावर रामजीने एकाएकी डोळे मिटले. त्याचा मुलगा मोठा झाला व त्याचे लग्नही झाले. सुशीला मुलाला व सुनेला बरोबर घेऊन रामपूरला स्वत:च्या घरी येऊन राहू लागली. सुशीला व सून दोघींनी सर्व घर पाहिले. सुनेने विचारले–"सासुबाई, मामंजींनी घर किती चांगलं बांधलं आहे हो! परंतु त्यांना तुम्ही त्या खोलीत एकट्या राहणार हे कसं काय कळलं हो?"

सुशीलेच्या तोंडावाटे एकही शब्द निघाला नाही.

चौथा चोर

कोण्या एका देशात तीन अट्टल चोर रहात असत. ते दररोज एक नवी चोरी करीत. कित्येक महिने लोटले तरी कोणी त्यांना पकडू शकला नाही. त्यांच्या नावाचा फक्त उल्लेख केला की मोठमोठे श्रीमंत थरथर कापत. काय वाटेल ते झाले तरी त्यांना पकडायचेच असे ठरवून त्या देशाचा राजा स्वतः दररोज रात्री चोरासारखा वेष पालटून राजधानीत सर्व बाजूला हिंडू लागला.

अशातऱ्हेने काही रात्री फिरत राहल्यावर राजाला एका काळोख्या रात्री चोर रहात असत ती जागा सापडली. राजा त्या जागी पोचला तेव्हां चोर त्या रात्री कोठे चोरी करावी याविषयी विचार करीत होते.

नव्या चोराला पाहतांच त्या तिघांही अट्टल चोरांस थोडी शंका आली व त्यांनी त्याला विचारले–"कोण रे तू? आणि इकडे कशासाठी आला आहेस?"

"मीसुद्धां चोरच आहे. या भागात तुम्ही थोर निष्णात चोर असल्याचे ऐकून आलो आणि आपले कौशल्य तुम्हांला दाखवून तुमची शाबासकी मिळावी होईल तितकी तुम्हांला मदत करावी या हेतूने आलो आहे." राजा म्हणाला. चोर हसून म्हणाले–"तुला आमच्या कौशल्याची थोडी तरी माहिती आहे का रे?"

"मला नाही माहीत. सांगा, ऐकतो मी!" राजा म्हणाला.

एक चोर म्हणाला–"कुलूप किती बळकट व मोठे असले तरी ते मी एखाद्या खिळ्याने सहज उघडू शकतो."

दुसरा चोर म्हणाला–"मी जमिनीला कान लावून पुरून ठेवलेला धनाचा सांठा कोठे आहे सांगू शकतो."

तिसरा म्हणाला–"मी कोणाला फक्त एकदा पाहिले असले तरी त्यानंतर त्याला कोठे ही कोणत्याही रूपात ओळखू शकतो."

"तुझ्यात आमच्यासारखी एखादी विशेष कला किंवा शक्ती आहे का?" चोरांनी विचारले.

काय बोलावे, राजाला सुचले नाही. म्हणून तो म्हणाला–"मी अंगठा वळवून उलटा खाली धरला की कोणालाही यमलोकी पाठवू शकतो. तर्जनी म्हणजे दाखवायचे बोट वर केले की मरायला तयार असतात तेसुद्धा मृत्यूच्या दाढेतून सहजी वांचतात."

ते ऐकून तिघां चोरांना आनंद झाला. इतके शक्तिसामर्थ्य असलेला चोर आपल्या टोळीत सामील झाल्याचा त्यांना अपार आनंद झाला.

"बरं मग, आज रात्री कोठे बरं चोरी करू या?" राजाने विचारले.

"तूच सांग! तू सुचविशील तेथेच जाऊन चोरी करू या. आमच्या शक्तिसामर्थ्याची तूच परीक्षा करून पहा, पाहिजे तर!" चोर म्हणाले.

"तरमग आपण सर्व मिळून महाराजांच्या खजिन्यातच आज दरवडा घालू या." राजा म्हणाला.

चौघे चोर राजवाड्याच्या दिशेने निघाले आणि पाहरेकऱ्यांची नजर चुकवून राजवाड्यात शिरले. दुसऱ्या चोराने जमिनीला कान लावून पाहिला व म्हणाला–

"या बाजूला चला, खजिना या बाजूला आहे."

चौघे त्या दिशेने चालू लागले. खजिन्याला एक मोठे कुलूप लावलेले होते. परंतु पहिल्या चोराने ते एका क्षणार्धात उघडले. चोर आत शिरले.

त्या वेळी राजा इतर चोरांची नजर चुकवून निघून गेला व त्याने शिपायांना पाठविले. तिघे चोर मुद्देमालासह कैद झाले.

दुसऱ्या दिवशी त्यांना चवकशीसाठी दरबारात हजर करण्यात आले. सिंहासनावर बसलेल्या राजाला पाहतांच तिसरा चोर आपल्या दोघां साथीदारांना म्हणाला– "हाच तो आपल्याबरोबर चोरी करायला आलेला माणूस!"

सर्व चवकशी संपल्यावर राजाने आपल्या उजव्या हाताचा अंगठा वळवून उलटा खाली केला. अट्टल चोरांना मृत्युदंडाची शिक्षा देण्याचा निकाल जाहीर झाला.

दुसऱ्या दिवशी तिघांना वधस्तंभाजवळ नेण्यात आले.

एका अधिकाऱ्याने येऊन त्यांना विचारले– "तुम्हांला तुमची शेवटची एखादी इच्छा असेल तर सांगा!"

"महाराजांना एकच एक प्रश्न विचारावयाचा आहे. एवढीच आमची शेवटची इच्छा आहे!"

राजा समोर येऊन उभा राहिला. "मला कोणता प्रश्न विचारावयाचा आहे तुम्हांला?" त्याने विचारले.

"आणखी काही नाही, महाराज! आम्ही आपल्या शक्तींचे प्रदर्शन केले. आपण आपल्या दोन शक्तींचा उल्लेख केला होता. परंतु एकाच शक्तीचे प्रदर्शन आपण केलेत. दुसरी शक्तीसुद्धा पहायला मिळाली तर मनाचे समाधान होईल!" चौथा चोर म्हणाला. राजाने स्मित करून आपले तर्जनी बोट वर केले. लगेच शिपायांनी येऊन चोरांना वधस्तंभापासून बंधनमुक्त केले.

त्यानंतर त्या अट्टल चोरांनी चोरीचा धंदा सोडला व राजभक्तीचा परिचय देऊन आयुष्यभर राजाची सेवा केली.

अक्कल ठिकाणावर आली!

बळवंतरावांनी दहा हजार रुपये हुंडा घेऊन आपल्या मुलाशी सदाशिवरावांच्या थोरल्या मुलीचे लग्न करून घेतले. त्यानंतर दहा वर्षांनी सदाशिवरावांनी आपल्या दुसऱ्या मुलीचे लग्न पंधरा हजार हुंडा देऊन करून टाकले.

ते कळल्यावर बळवंतराव सदाशिवरावांना म्हणाले– "माझ्या मुलानेच तुमचं कोणतं घोडं मारलं होतं हो? आणखी पांच हजार रुपये मुकाट्याने आणून द्या, नाहीतर आपल्या माहेरी घेऊन जा."

सदाशिवरावांना काय करावे, सुचेना. ते गावच्या पाटलांचा सल्ला घ्यायला गेले.

पाटलाने बळवंतरावांना बोलाविले व म्हणाला– "सदाशिवरावांनी आणखी पांच हजार द्यावेत असं तुम्ही म्हणालात म्हणे? तुमच्या मुलाला त्यांनी दहा वर्षापूर्वी दहा हजार रुपये दिले होते ते आज मितीला व्याजासकट बावीस हजार झाले. तुम्हीच सात हजार रुपये सदाशिवरावांना दिले पाहिजेत."

ते ऐकून बळवंतरावांची अक्कल ठिकाणावर आली.

